

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ДЛЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

**ПРОФАЙЛІНГ У ДІЯЛЬНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Методичні рекомендації

Колектив авторів

Дніпро
2026

УДК 343.9:159.9

П 84

*Рекомендовано до друку
Науково-методичною радою Дніпровського
державного університету внутрішніх справ
(протокол № 9 від 20.05.2026)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, доцент **Вікторія РУФАНОВА** – старший слідчий в особливо важливих справах відділу розслідування злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи, слідчого управління Головного управління Національної поліції в Дніпропетровській області;

доктор юридичних наук, доцент **Михайло ДУМЧИКОВ** – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету.

П 84 Профайлінг у діяльності Національної поліції України :
метод. рекомендації / кол. авт. : В. С. Березняк та ін. Дніпро :
Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. 68 с.

ISBN 978-617-560-133-4

У методичних рекомендаціях висвітлюються теоретичні та практичні аспекти застосування профайлінгу в діяльності Національної поліції України. Зокрема, розкрито сутність профайлінгу як інструменту психологічного аналізу поведінки особи, визначено його роль у виявленні, попередженні та розкритті кримінальних правопорушень. Проаналізовано основні підходи до формування психологічного портрета правопорушника, а також окреслено можливості використання профайлінгу в оперативно-службовій діяльності.

Особливу увагу приділено характеристиці особи правопорушника, виявленню поведінкових індикаторів, типових моделей поведінки та мотиваційних чинників, що можуть свідчити про потенційну протиправну діяльність. Розглянуто значення комунікативних навичок, спостережливості та аналітичного мислення поліцейського у процесі здійснення профайлінгу.

Методичні рекомендації можуть бути використані як навчальний матеріал у закладах вищої освіти України зі специфічними умовами навчання, а також у системі підвищення кваліфікації працівників поліції з метою формування практичних навичок застосування профайлінгу, підвищення ефективності правоохоронної діяльності та запобігання кримінальним правопорушенням.

ISBN 978-617-560-133-4

© Автори, 2026
© ДДУВС, 2026

ЗМІСТ

Автори	4
Вступ	5
Розділ 1. КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФАЙЛІНГУ	8
1.1. Теоретико-правові засади профайлінгу в системі кримінологічних знань	8
1.2. Профайлінг як сучасний інструмент протидії кримінально протиправній поведінці	15
Розділ 2. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ОСОБИ ПРАВОПОРУШНИКА	21
2.1. Соціально-демографічні та соціально-психологічні характеристики особи правопорушника	21
2.2. Типологія правопорушників і міжнародні підходи до кримінологічного профайлінгу	25
Розділ 3. ПРОФАЙЛІНГ У КРИМІНОЛОГІЧНІЙ ПРЕВЕНЦІЇ	30
3.1. Профайлінг у виявленні та запобіганні криміногенним ризикам і рецидивній злочинності	30
3.2. Профайлінг у зниженні віктимності та протидії груповій і організованій злочинності	34
Розділ 4. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	39
4.1. Організаційно-превентивні аспекти застосування профайлінгу в діяльності Національної поліції України	39
4.2. Інформаційно-аналітичне та міжвідомче забезпечення профайлінгу у системі профілактики злочинності	43
Розділ 5. ОБМЕЖЕННЯ ТА РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ	47
5.1. Правові та етичні межі застосування профайлінгу у правоохоронній діяльності	47
5.2. Проблеми та ризики практичного застосування кримінологічного профайлінгу	51
ВИСНОВКИ	54
Додатки	56
Список використаних джерел.....	62

АВТОРИ:

Березняк Василь Сергійович – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Марієнко Антон Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Каторкін Роман Анатолійович – доктор філософії в галузі права, начальник відділу аналітичної роботи та організації управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Сидорова Ельвіра Олександрівна – доктор юридичних наук, доцент, заступник декана з освітньої та науково-дослідної діяльності факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

ВСТУП

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується суттєвим ускладненням криміногенної ситуації, що зумовлене як внутрішніми соціально-економічними трансформаціями, так і впливом зовнішніх чинників, як-от введення воєнного стану, інформаційні загрози та глобалізаційні процеси. У цих умовах особливої актуальності набуває вдосконалення діяльності правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України (далі – НПУ), шляхом впровадження сучасних науково обґрунтованих методів протидії злочинності.

Одним із таких інноваційних напрямів є профайлінг, який розглядається як комплексний міждисциплінарний інструмент, що поєднує положення кримінології, криміналістики та юридичної психології, дозволяючи здійснювати аналіз поведінкових характеристик особи, прогнозувати її дії та формувати психологічний портрет правопорушника з метою підвищення ефективності розкриття і попередження кримінальних правопорушень.

У науковій літературі профайлінг визначається як процес ідентифікації усіх психологічних характеристик індивіда, що складає загальний опис особистості, заснований на аналізі здійснених ним злочинів, а також поведінкова реконструкція події злочину¹. Водночас профайлінг є не лише методом розслідування, а й ефективним засобом превентивної діяльності, що дозволяє виявляти потенційно небезпечних осіб ще до вчинення ними кримінального правопорушення.

Місце профайлінгу в діяльності НПУ зумовлене необхідністю підвищення якості аналітичної роботи, вдосконалення оперативно-розшукової діяльності та розвитку превентивної функції правоохоронних органів. Як зазначається у наукових дослідженнях, у діяльності органів досудового розслідування постійно виникає потреба у складанні психолого-криміналістичного портрета невстановленого правопорушника, що зумовлює необхідність впровадження криміналістичного профайлінгу.

Проте, незважаючи на позитивний вплив профайлінгу, його застосування в Україні перебуває на стадії становлення. У практиці діяльності правоохоронних органів цей метод використовується

¹ Дідковська-Бідюк М. В. Психолого-правові засади використання профайлінгу в діяльності Національної поліції : дис. ... д-ра філос. в галузі психології : 053. Київ, 2021. 189 с. С. 3.

фрагментарно, а рівень підготовки фахівців у сфері профайлінгу залишається недостатнім. Це зумовлює необхідність систематизації теоретичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо впровадження профайлінгу у діяльність НПУ.

Профайлінг як науковий і практичний інструмент має досить широку сферу застосування. Зокрема, основними сферами застосування профайлінгу є забезпечення професійної й особистісної взаємодії людей у суспільстві (соціальний профайлінг та запобігання правопорушенням) і забезпечення безпеки суспільства (кримінологічний профайлінг). До видів соціального профайлінгу належать: бізнес-профайлінг; комерційний профайлінг; кадровий профайлінг; сімейний профайлінг; психологічний профайлінг; клінічний профайлінг; пенітенціарний профайлінг тощо. Своєю чергою, кримінологічний профайлінг охоплює: безпековий профайлінг – транспортний; антитерористичний; банківський; страховий; готельний тощо. Також викоремлюють «кримінальний» – проактивний та реактивний – профайлінг. Водночас найбільш спірним аспектом профайлінгу залишається «етнічний профайлінг», що заснований на припущенні зв'язку між етнічною приналежністю людини та можливістю протиправної поведінки².

Профайлінг має багатовекторний характер. Він поділяється на різні види, зокрема криміналістичний, кримінологічний, оперативно-розшуковий, антитерористичний та поведінковий профайлінг. Кожен із зазначених напрямів має свої особливості, проте їх об'єднує спільна мета – встановлення закономірностей поведінки особи та прогнозування її подальших дій.

Особливу роль у застосуванні профайлінгу посідає психологічний аспект. Аналіз особистісних характеристик, мотивації, емоційного стану та поведінкових патернів правопорушника дозволяє не лише реконструювати механізм вчинення злочину, а й передбачити можливі подальші дії суб'єкта³. У цьому контексті профайлінг виступає як ефективний психодіагностичний інструмент, що забезпечує більш глибоке розуміння особистості злочинця.

Принагідно зазначити, що застосування профайлінгу в діяльності НПУ має низку практичних переваг. По-перше, він сприяє підвищенню ефективності розслідування кримінальних правопорушень за умов інформаційної невизначеності. По-друге, дозволяє оптимізувати процес

² Федчун Н. О., Аркуша Л. І. Основи профайлінгу : навч.-метод. посіб. Одеса : Юрид. літ-ра, 2023. 56 с. С. 10–11.

³ Зінченко Д. А. Загальна характеристика психології злочину: мотивація та профілактика правопорушень. *Психологічні читання : зб. матеріалів ІХ наук.-практ. конф. молодих вчених* (м. Харків, 01 груд. 2023 р.). Харків, 2023. С. 83–85. С. 84.

прийняття управлінських рішень у сфері правоохоронної діяльності. Потретьє, забезпечує розвиток превентивної складової діяльності поліції шляхом виявлення осіб, схильних до протиправної поведінки.

Водночас необхідно враховувати й певні обмеження профайлінгу. Зокрема, його ефективність значною мірою залежить від рівня професійної підготовки працівників, їхніх аналітичних здібностей, спостережливості та психологічної компетентності. Крім того, існують ризики суб'єктивізму та помилкових висновків, що потребує дотримання науково обґрунтованих принципів і методик профілювання⁴.

У сучасних умовах особливого значення набуває інтеграція профайлінгу з іншими методами криміналістики та кримінології, а також використання інформаційних технологій для обробки великих масивів даних. Це надає нові можливості для розвитку аналітичних підрозділів поліції та підвищення ефективності протидії злочинності.

Вбачається, що профайлінг є перспективним напрямом розвитку правоохоронної діяльності, який потребує подальшого наукового обґрунтування та практичного впровадження. Розроблення методичних рекомендацій із питань застосування профайлінгу в діяльності НПУ є важливим кроком у напрямі підвищення професійної підготовки працівників Національної поліції України та вдосконалення системи протидії злочинності.

Метою написання методичних рекомендацій є систематизація теоретичних знань і практичних підходів до застосування профайлінгу, а також формування у працівників НПУ навичок використання цього інструменту у професійній діяльності.

⁴ Turvey B. E. Criminal profiling: An introduction to behavioral evidence analysis. *Academic Press*, 2011. 728 p. P. 57–59.

Розділ 1. КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФАЙЛІНГУ

1.1. Теоретико-правові засади профайлінгу в системі кримінологічних знань

Згідно з Регламентом Ради (ЄС) № 2017/1939 від 12 жовтня 2017 р. про імплементацію посиленої співпраці стосовно створення Європейської прокуратури «профайлінг» означає будь-яку форму автоматизованого опрацювання персональних даних, що складається з використання персональних даних для оцінювання окремих персональних аспектів, що стосуються фізичної особи, зокрема для аналізу або прогнозування аспектів щодо продуктивності суб'єкта даних на роботі, економічної ситуації, здоров'я, особистих переваг, інтересів, надійності, поведінки, місця перебування або пересування⁵.

На підставі зазначеного можна констатувати, що досліджувана нами категорія має міждисциплінарний та комплексний характер, що зумовлене специфікою визначення характеристик особи (або групи осіб) із огляду на результати аналізу поведінки, психологічних, соціальних та криміногенних патернів із метою прогнозування її дій, зокрема протиправних. Наслідком застосування цього методу є оптимізація процесів розслідування, профілактики та запобігання правопорушенням.

Інтегруючи у собі систему кримінологічних знань, «профайлінг» доцільно розглядати як інструмент вивчення механізмів протиправної поведінки, що ґрунтується на теоріях детермінації злочинності. На відміну від суто психологічного профілювання, яке переважно базується на індивідуально-психологічних особливостях особистості, кримінологічний профайлінг опирається на криміногенні чинники, як-от: соціальне середовище, мотиваційні структури, ситуаційні детермінанти кримінального правопорушення та взаємодії «особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення – жертва – ситуація»⁶.

⁵ Регламент Ради (ЄС) № 2017/1939 від 12 жовтня 2017 року про імплементацію посиленої співпраці стосовно створення Європейської прокуратури. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/uk-sk/984_025-17/ed20171012#n23.

⁶ Лазаренко А. М., Максименко М. І. Кримінологічне профілювання як методика запобігання самовільному залишенню військової частини та місця служби. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. № 2. С. 854–858. С. 856–857. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/127.pdf>.

Так, справа «Бостонського душителя» є одним із прикладів практичного застосування частин профайлінгу, коли аналіз місця події, особливостей поведінки жертв та способу вчинення протиправних діянь дозволив звузити коло підозрюваних і визначити ймовірний психологічний портрет правопорушника. Хоча цей випадок і досі залишається дискусійним щодо остаточної ідентифікації винного – Альберт Десальво, – він демонструє практичну важливість профайлінгу як емпіричного інструменту, що поєднує дані місця вчинення кримінального правопорушення з поведінковими патернами для оптимізації розслідування⁷.

Міждисциплінарний характер профайлінгу визначає його невід’ємною складовою сучасних кримінологічних знань. Він поєднує дедуктивний та індуктивний підходи, дозволяючи не лише встановити минулу поведінку, але й спрогнозувати майбутні дії правопорушника. У контексті цифровізації суспільства та зростання гібридних загроз місце профайлінгу як інструменту превентивного аналізу та інформаційного забезпечення розслідувань лише підвищується.

У сучасній науковій літературі профайлінг розглядається як соціально-психологічний аналіз протиправної поведінки, що органічно поєднує теоретичні положення кримінології з практичними завданнями правоохоронних органів. За визначенням Дж. Джексона та Д. Бекеріан, профайлінг ґрунтується на оцінці соціальної та психологічної складових поведінки особи. При цьому припущенні в частині належної інтерпретації доказів із місця події може вказувати на тип особистості особи, яка вчинила правопорушення. Вважається, що певні типи особистості демонструють схожі поведінкові моделі, а знання таких закономірностей може сприяти розслідуванню діянь та встановленню кола можливих підозрюваних⁸.

Свою чергою, визначення профайлінгу, яке є широко використовуваним, було запропоноване Дж. Дугласом, який вважає, що це є методом визначення основних особистісних та поведінкових характеристик особи на основі аналізу діянь, які вона скоїла⁹. Такий підхід дозволив сформулювати типології осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, і значно підвищити ефективність розслідування серійних насильницьких злочинів.

⁷ Brussel J. A. Casebook of a crime psychiatrist. Bernard Geis Associates, 1968. 212 p. P. 67–85.

⁸ Jackson J. L., Bekerian D. A. Offender profiling: Theory, research and practice. John Wiley & Sons Inc., 1997. 255 p. P. 4–6.

⁹ Douglas J. E., Olshaker M. Mindhunter: Inside the FBI’s elite serial crime unit. Simon & Schuster, 1995. 384 p. P. 32–35.

З огляду на думку О. Подільчака міжнародний досвід доводить ефективність застосування профайлінгу з метою запобігання і припинення злочинів. Профайлінг у кримінальних провадженнях має не тільки ґрунтуватися на методах візуальної психодіагностики, але й використовувати всі наявні кримінологічні та криміналістичні знання про особу злочинця. Фактично профайлінг є практичною реалізацією теоретичних досліджень особи злочинця, результатом накопичення й узагальнення знань про соціальні, демографічні та психологічні криміногенні особливості осіб, які вчиняють ті чи інші злочини¹⁰.

Водночас М. Дідковська-Бідюк стверджує, що зарубіжні та вітчизняні юристи, криміналісти, психологи, психіатри на основі прикладних досліджень довели, що вивчення різних аспектів поведінки злочинця дозволяє зробити висновки щодо характеристики його особистості, скласти психологічний профіль та спростити процес пошуку та арешту підозрюваного¹¹.

І. Гаман доповнює цей підхід, наголошуючи, що використання технологій профайлінгу в різних сферах суспільного буття засвідчує їхню дієвість. Потреби суспільства зумовили залучення профайлерів переважно до протидії злочинності з метою розшуку підозрюваних, безвісти зниклих осіб тощо. Однак у сучасній Україні, яка захищає цивілізований світ від варварів ХХІ століття, до викликів із боротьби зі злочинністю додалися виклики щодо виявлення колаборантів, розшуку воєнних злочинців, ідентифікації учасників військових формувань ворога, шпигунів і диверсантів¹².

Тобто профайлінг інтегрує у собі емпіричні спостереження та теоретичні моделі детермінації злочинності. Його функціональне призначення полягає не лише у встановленні ймовірнісного портрета правопорушника, але й у прогнозуванні його подальших дій з метою підвищення ефективності превентивної діяльності правоохоронних органів. На думку Ю. Дмитрик та О. Кондратюк, в умовах війни з російською федерацією, яка захопила частину території України і продовжує вчиняти агресивні дії, що загрожують національній безпеці, оперативним підрозділам необхідно освоїти та застосовувати будь-які

¹⁰ Подільчак О. М. Кримінологічний профайлінг – реалізація вчення про особу злочинця. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 154–157. С. 157.

¹¹ Дідковська-Бідюк М. В. Психолого-правові засади використання профайлінгу в діяльності Національної поліції : дис. ... д-ра філос. в галузі психології : 053. Київ, 2021. 189 с. С. 70–71.

¹² Гаман І. Сучасний стан наукових розвідок психологічного портретування (профайлінгу) як психодіагностичного інструментарію. *Юридична психологія*. 2023. Вип. 32 (1). С. 93–100. С. 94.

сучасні методи боротьби зі злочинцями, зокрема і військовими злочинцями, терористами, диверсантами тощо. Наприклад, із огляду на цілі антитерористичного аналізу виокремлено три основні обов'язки психолога-профайлера: 1) встановити та визначити умови, що сприятимуть розвитку або розширенню терористичної активності певної групи; 2) швидко оцінити умови, що змінюються, які впливають як на поведінку окремих терористів, так і на антитерористичні методи, з метою їх контролю; 3) передбачити подальшу лінію поведінки терористів. Тому роль спеціаліста, який надаватиме оперативну допомогу оперативним підрозділам у виявленні потенційних загроз і небезпек, складно переоцінити, так само як і володіння базовими навичками оперативними співробітниками допомогло б швидко зорієнтуватися в оперативно-розшуковій ситуації¹³.

Розвиток профайлінгу тісно пов'язаний із еволюцією кримінологічної думки. Зокрема, важливий для його становлення гуманістичний підхід виник у період переходу від середньовічної каральної системи до гуманістично орієнтованої моделі правосуддя. Формування класичного напрямку кримінології супроводжувалося утвердженням принципів правової держави, де право стало універсальним регулятором суспільних відносин, а застосування примусу – виключною прерогативою держави. У цей період особливу увагу почали приділяти не лише факту вчинення протиправного діяння, а й особі правопорушника, мотивам його поведінки та можливості прогнозування подальшої кримінально протиправної активності особи. Надалі це стало підґрунтям для розвитку профайлінгу як інструменту аналізу та прогнозування протиправної поведінки.

Профайлінг і кримінологічне прогнозування утворюють органічно взаємопов'язану систему в сучасній кримінологічній науці та правоохоронній практиці. Профайлінг є емпіричним інструментом, що ґрунтується на комплексному аналізі статистичних моделей, поведінкових патернів, психологічних та соціальних характеристик особи, а також даних про попередні кримінальні правопорушення. Це дає змогу формувати певні прогнози щодо майбутньої протиправної активності, рецидиву або ескалації девіантної поведінки на основі поєднання ретроспективних даних із актуальними ризиками.

На відміну від загального кримінологічного прогнозування, яке орієнтоване на соціально-економічні тенденції злочинності, профайлінг забезпечує індивідуальний та ситуаційно-орієнтований прогнози. Він

¹³ Дмитрик Ю. І., Кондратюк О. В. Профайлінг у діяльності оперативних підрозділів. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3 (13). С. 95–100. С. 96.

перетворює емпіричні індикатори (як-от спосіб дії, характерна поведінка, вибір жертв, посткримінальна поведінка) на прогностичні моделі, що дозволяють передбачати не тільки ймовірність повторного правопорушення, а й його потенційну форму, територіальну локалізацію, часові параметри та умови вчинення.

Прикладом такого зв'язку є справа «Божевільного підричника» (Mad Bomber, Джордж Метескі, 1941–1956 рр., Нью-Йорк). Психіатр Дж. Бруссел на основі аналізу листів Дж. Метескі та місць вибухів створив детальний психологічний профіль: чоловік середнього віку, іноземного походження, неодружений, проживає з родичками-жінками, акуратно одягнений, страждає на параноїдальну шизофренію. Профіль виявився настільки точним, що навіть передбачив деталі арешту (двобортний піджак), що стало одним із перших задокументованих випадків успішного використання профілювання для локалізації та затримання серійного злочинця¹⁴.

У практиці НПУ зв'язок профайлінгу з кримінологічним прогнозуванням реалізується передусім через діяльність Департаменту кримінального аналізу НПУ, який, відповідно до наказу НПУ від 29.12.2019 № 1354 «Про затвердження Положення про Департамент кримінального аналізу Національної поліції України», розробляє, впроваджує та застосовує нові методи та напрями здійснення кримінального аналізу, спрямовані на підвищення ефективності протидії злочинності¹⁵. Отримані аналітичні дані (профілі, прогнози, оцінки ризиків) використовуються для прогнозування протиправної активності, визначення профілю потенційних потерпілих і планування превентивних заходів у межах моделі Intelligence-Led Policing¹⁶.

Сучасне українське законодавство активно підтримує цей зв'язок. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки¹⁷,

¹⁴ Douglas J. E., Olshaker M. Mindhunter: Inside the FBI's elite serial crime unit. Simon & Schuster, 1995. 384 p. P. 38-42. P. 40.

¹⁵ Про затвердження Положення про Департамент кримінального аналізу Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 29.12.2019 № 1354. URL : <https://npu.gov.ua/pro-policiyu/struktura-nacionalnoyi-policiyi/departament-kriminalnogo-analizu>.

¹⁶ Practical Guide to Intelligence-Led Policing / New Jersey State Police, Center for Policing Terrorism at the Manhattan Institute. New York, 2006. 37 p. URL : https://ncirc.bja.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh326/files/media/document/NJSP_Guide_to_Intelligence_Led_Policing_0.pdf.

¹⁷ Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

Стратегія розвитку прокуратури України на 2025–2028 роки¹⁸ та нормативні акти МВС України передбачають впровадження аналітичних інструментів, зокрема профілювання, з метою переходу до проактивного підходу в протидії злочинності.

Приклади застосування профайлінгу в НПУ:

– прогнозування рецидивної злочинності: аналіз поведінкових індикаторів осіб, звільнених із місць позбавлення волі, дозволяє формувати індивідуальні профілі ризику та розробляти цільові профілактичні програми;

– протидія кіберзлочинності: підрозділи кіберполіції створюють профілі осіб, які вчиняють кіберзлочини, на основі цифрових патернів, які передбачають стиль спілкування, вибір жертв, часову та географічну активність, що дає змогу прогнозувати наступні атаки та запобігати їм;

– запобігання корупційним ризикам: кадровий профайлінг серед працівників НПУ ідентифікує ситуаційно-криміногенні риси (економічна вразливість, вплив негативних груп), що дозволяє проводити профілактичні інтервенції до вчинення злочину;

– масовий (транспортний) профайлінг: патрульні підрозділи та превенція на вокзалах, в аеропортах і під час масових заходів аналізують поведінкові індикатори (тривожність, невідповідність ситуації) для прогнозування потенційно небезпечних дій;

– верифікація під час слідчих дій: оперативні підрозділи застосовують поведінковий профайлінг (аналіз невербальних сигналів за методикою П. Екмана) під час допитів для виявлення прихованих мотивів і прогнозування поведінки підозрюваних.

Своєю чергою, у вітчизняній літературі О. Подільчак підкреслює, що профайлінг під час проведення масових публічних заходів може бути дуже ефективним. Виявлення і перевірка осіб, поведінка яких є нетиповою, не збігається зі стандартною поведінкою учасників заходу, може допомогти запобігти особливо тяжким злочинам. Наприклад, вивчення записів камер відеоспостереження після терористичного акту в Бостоні під час традиційного масового марафону 15 квітня 2013 р., внаслідок якого загинули три людини і постраждали 260 осіб¹⁹, доводить, що злочинці вирізнялися з-поміж інших людей. На викладених фото з відеокамер навіть звичайні користувачі соціальних мереж звернули увагу

¹⁸ Про затвердження Стратегії розвитку прокуратури на 2025–2028 роки : наказ Офісу Генерального прокурора від 08.10.2025 р. № 322. URL : <https://data.gov.ua/dataset/59cef317-2fc6-4f50-9915-fba3264d5783/resource/48c8aca3-88f0-4e22-84ae-a261e221aed8>.

¹⁹ Boston marathon bombing. *History*. URL : <http://www.history.com/topics/boston-marathon-bombings>.

на відмінності поведінки терористів, як порівняти з іншими особами: 1) alone (один, самотній) – підозрювані ні з ким не взаємодіють; 2) brown (засмаглий, чорнявий) – сумнівна ознака, зважаючи на неприпустимість етнічного профайлінгу; 3) black backpack (чорний рюкзак) – на масовий захід великий і важкий рюкзак зазвичай не беруть; 4) not watching – підозрювані не дивляться в бік головної події – марафону²⁰.

Зі свого боку, А. Лазаренко та М. Максименко наголошують, що кримінологічне профілювання у військових структурах допомагає виявляти осіб, схильних до самовільного залишення військової частини та місця служби, завдяки комплексному аналізу їхнього психологічного стану, соціальних чинників, поведінки та організаційних умов. Це сприятиме розробленню більш ефективних превентивних заходів та зниженню рівня порушень дисципліни в армії. Здійснення кримінологічного профілювання щодо військових злочинців слід проводити з урахуванням таких факторів: 1) об'єкт профілювання; 2) психологічні аспекти; 3) соціальні й міжособистісні чинники; 4) індивідуальні та демографічні характеристики особи; 5) попередні порушення та врахування поведінкових індикаторів²¹.

Водночас на сучасному етапі визначальним фактором виступає цифровізація суспільства та впровадження інноваційних технологій. Використання інформаційно-аналітичних систем, великих даних (Big Data) та технологій штучного інтелекту відкриває нові можливості для вдосконалення профайлінгу як інструменту прогнозування та запобігання злочинності.

Таким чином, профайлінг слід розглядати як результат еволюції кримінологічної науки, що інтегрує досягнення різних галузей знань і відповідає сучасним викликам у сфері правоохоронної діяльності. Профайлінг суттєво посилює кримінологічне прогнозування, перетворюючи емпіричні дані на стратегічні інструменти зниження рівня злочинності. В умовах воєнного стану, гібридних загроз і євроінтеграційних процесів подальша інтеграція цих методів у діяльність НПУ є пріоритетним напрямом модернізації кримінологічної політики та підвищення ефективності правоохоронної діяльності. Подальший розвиток профайлінгу пов'язаний зі вдосконаленням методологічної

²⁰ Подільчак О. М. Кримінологічний профайлінг – реалізація вчення про особу злочинця. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 154–157. С. 155.

²¹ Лазаренко А. М., Максименко М. І. Кримінологічне профілювання як методика запобігання самовільному залишенню військової частини та місця служби. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. № 2. С. 854–858. С. 858. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/127.pdf>.

бази, підвищенням рівня професійної підготовки фахівців та впровадженням інноваційних технологій у практику НПУ.

1.2. Профайлінг як сучасний інструмент протидії кримінально протиправній поведінці

У системі кримінологічної профілактики профайлінг посідає важливе місце як інструмент індивідуальної профілактики, що забезпечує цілеспрямоване втручання щодо конкретних осіб або вузьких груп підвищеного ризику. Він ефективно доповнює загальні заходи профілактики – освітні програми, соціальну підтримку, зміну середовища, що дозволяє здійснювати персоналізовану превентивну роботу на основі аналізу психологічних, поведінкових та ситуаційно-криміногенних факторів, що є особливо актуальним в умовах сучасних викликів.

Так, Р. Ресслер та Дж. Дуглас сформувавши фундаментальні засади сучасного кримінального профайлінгу через діяльність у Behavioral Science Unit. Одним із ключових науково-практичних висновків, зроблених ними, є формування типології organized/disorganized offender, відповідно до якої характер місця події, спосіб учинення діяння, рівень контролю над жертвою та поведінка після діяння відображають психологічні особливості правопорушника. Це дозволило перейти до системного поведінкового аналізу та заклало основу сучасного кримінального профілювання²². При цьому К. Рамсланд протягом десятиліть системно вивчає психологічні аспекти протиправної поведінки, механізми насильницьких злочинів та методи психологічного профілювання, поєднуючи академічні дослідження з практичним консультуванням правоохоронних органів²³.

Поміж сучасних відомих профайлерів Федерального бюро розслідувань вирізняються М. О'Тул, яка понад 30 років працювала в різних структурах правоохоронних органів США, зокрема ФБР, спеціалізуючись на розслідуванні серійних вбивств, сексуальних насильств та викрадень людей, та М. Сафарик – консультант підрозділу поведінкового аналізу (BAU) ФБР із аналогічним досвідом роботи²⁴.

²² Ressler R. K., Burgess A. W., Douglas J. E. Sexual homicide: Patterns and motives. Lexington : Lexington Books/D. C. Heath and Com., 1988. 234 p. P. 121-146.

²³ Katherine Ramsland. *Wikipedia*. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Katherine_Ramsland.

²⁴ Mary Ellen O'Toole, Ph.D. URL : <https://maryellenotoole.com/>.

В Австрії провідним експертом у галузі кримінальної психології є Т. Мюллер – один із найкращих європейських спеціалістів зі протиправної поведінки. Він розробив і впровадив систему аналізу насильницьких злочинів ViCLAS, обіймає посаду керівника служби кримінальної психології Федерального міністерства внутрішніх справ Австрії (група D/Інтерпол). Цей фахівець проводив дослідження з криминології, аномальної психології, щодо переговорів із заручниками, оцінки загроз, аналізу місць злочинів та кримінальних розслідувань. Він координував переговори з заручниками в секретній службі Австрії за підтримки Центрального розвідувального управління, був програмним менеджером дослідницької програми щодо серійних вбивць, гвалтівників та інших насильницьких злочинців. Саме Мюллер ініціював впровадження ViCLAS у Німеччині, Норвегії, Швеції, Данії, Португалії та Великій Британії²⁵.

Також слід звернути увагу на Групу реагування на критичні інциденти (CIRG), створену у 1994 р. ФБР. До неї увійшли оперативні поведінкові компоненти Національного центру аналізу насильницьких злочинів (далі – NCAVC). NCAVC складається з чотирьох підрозділів: трьох підрозділів поведінкового аналізу (BAU) та підрозділу ViCAP (програма затримання злочинців за допомогою комп'ютерних даних). У полі зору BAU-1 – оцінка загроз і тероризм, BAU-2 – протиправні діяння проти дорослих (серійні вбивства, сексуальні посягання), BAU-3 – протиправні діяння проти дітей²⁶.

Основні завдання підрозділів охоплюють оперативний супровід слідства (аналіз місця вчинення правопорушення, профілі невідомих правопорушників, рекомендації щодо розслідування та допиту), наукові дослідження (статистика, опитування засуджених) та поширення знань шляхом навчання правоохоронців. Сучасне програмне забезпечення, зокрема ViCAP (розроблене 1985 р. для зв'язування нерозкритих вбивств), використовує штучний інтелект та Unsub. Воно постійно оновлюється новими даними про поведінку «серійників» та є інструментом, а не заміною людського аналізу.

Модель кримінального профілювання ФБР відома як кримінальний слідчий аналіз (CIA). Її основна передумова – «поведінка відображає

²⁵ Müller T. *Bestie Mensch: Tarnung-Lüge-Strategie*. Ecowin Verlag, 2004. 254 s. S. 45-52.

²⁶ How We Investigate. *FBI*. URL : <https://www.fbi.gov/how-we-investigate/behavioral-analysis>.

особистість»²⁷. У серійних вбивствах аналізують чотири етапи: antecedenti (фантазії, мотиви), метод і спосіб вчинення, поведіння з тілом жертви та постпротиправну поведінку. Швидкий розвиток штучного інтелекту та аналізу великих даних (big data) відкриває нові перспективи для інформаційного забезпечення розслідувань. Зокрема, методи профілювання інтегруються з розвідкою на основі відкритих джерел (Open Source Intelligence, OSINT), що є особливо актуальним в умовах сучасних конфліктів і гібридних загроз²⁸.

Принагідно зауважити, що механізм формування протиправної поведінки є складною динамічною системою, яка охоплює взаємодію трьох ключових компонентів: мотивацію (внутрішні потреби, бажання та цінності правопорушника), ситуацію (зовнішні умови та детермінанти, що провокують або полегшують вчинення кримінального правопорушення) та особистісні риси (психологічні особливості, девіантні установки, криміногенні потреби та когнітивні спотворення)²⁹. Саме профайлінг є важливим методом ідентифікації та аналізу цих елементів, що дозволяє не лише реконструювати механізм уже вчиненого кримінального правопорушення, але й виявляти криміногенні потреби чи девіантні установки на превентивному етапі з метою їх нейтралізації.

Історичним прикладом застосування елементів профайлінгу для розуміння механізму протиправної поведінки є справа «Бостонського душителя» (Boston Strangler, 1962–1964 pp.). У цей період у районі Бостона було вбито щонайменше 11 (за деякими даними – 13) жінок різного віку. Особа проникала у квартири жертв під виглядом працівника (ремонтника, моделювальника), душила їх власними панчохами чи шарфами, часто залишаючи тіла в ритуальній позі. Аналіз місць діянь, способу проникнення, вибору жертв (переважно самотніх жінок старшого або середнього віку), характеру насильства та відсутності ознак боротьби дозволив створити попередній психологічний портрет: ймовірно, чоловік середнього віку, з досвідом роботи, пов'язаної з обслуговуванням населення, який відчуває сильну потребу у контролі та сексуальному домінуванні, що поєднана з глибокими психологічними комплексами. Хоча на той час систематичний кримінальний профайлінг

²⁷ McCrary G. цит. за: Bonn S. The Birth of Modern Day Criminal Profiling // Psychology Today. 2015. May 26. URL : <https://www.psychologytoday.com/us/blog/wicked-deeds/201505/the-birth-modern-day-criminal-profiling>.

²⁸ Turvey V. E. Criminal profiling: An introduction to behavioral evidence analysis. Academic Press, 2011. 728 p. P. 301–304.

²⁹ Мартенко О. Л. Основні елементи механізму злочинної поведінки. *Юридична психологія та педагогіка*. 2014. № 1. С. 41–51. С. 45.

ФБР ще не був повністю сформований, цей аналіз став одним із ранніх прикладів використання поведінкових доказів для реконструкції мотиваційного компонента³⁰.

Пізніше, коли А. ДеСальво зізнався у вчиненому, його профіль порівняли з поведінковими патернами: він мав історію сексуальних правопорушень, демонстрував нарцисичні риси та сильну потребу у визнанні. Проте сучасні профайлери, зокрема Р. Ресслер і Дж. Дуглас, висловлювали сумніви щодо того, що всі вбивства могла скоїти одна особа, оскільки поведінкові патерни (тип жертв, рівень організації, мотивація) значно різнилися. Це підкреслює, як профайлінг допомагає не лише звужувати коло підозрюваних, але й ставити під сумнів спрощені версії³¹.

Іншим типовим прикладом ефективності профайлінгу в розкритті мотиваційного компонента механізму протиправної поведінки є справа американського серійного вбивці Т. Банді (Theodore Robert Bundy, 1974–1978 рр.). Банді вбивав молодих жінок, використовуючи шарм і соціальну маску «нормальної» людини. Аналіз місця події, способу вибору жертв (переважно молодих жінок із довгим волоссям, розділеним посередині), ритуального характеру насильства та постзлочинної поведінки дозволив профайлерам ФБР встановити, що мотивом були не просто сексуальні потреби, а глибока потреба у контролі, домінуванні та компенсуванні психологічних травм дитинства. Профіль вказував на «організованого» правопорушника з високим рівнем інтелекту, соціальної адаптованості та здатністю вести подвійне життя. Це допомогло звужити коло підозрюваних і прогнозувати подальші дії Банді, демонструючи, як профайлінг розкриває динаміку механізму протиправної поведінки через емпіричні поведінкові докази³².

На переконання Б. Турвей, профайлінг слід розглядати як аналіз поведінкових доказів (behavioral evidence analysis), який дозволяє реконструювати внутрішній світ особи на основі об'єктивних даних місця події, а не статистичних узагальнень. Згідно з його підходом кожна дія (modus operandi та signature behaviors) задовольняє певні психологічні

³⁰ Ressler R. K., Burgess A. W., Douglas J. E., Hartman C. R., D'Agostino R. B. Sexual killers and their victims: Identifying patterns through crime scene analysis. *Journal of Interpersonal Violence*. 1986. No. 1. P. 288–308. P. 295.

³¹ Так само.

³² Serial Killers. Part 2: The Birth of Behavioral Analysis in the FBI. *FBI*. URL : https://www.fbi.gov/news/stories/serial-killers-part-2-the-birth-of-behavioral-analysis-in-the-fbi?utm_source=chatgpt.com.

потреби, що дає змогу ідентифікувати мотиваційні аспекти та прогнозувати майбутню поведінку³³.

У практиці НПУ профайлінг активно інтегрується в різні напрями профілактичної діяльності. Одним із прикладів є профілактичний і кадровий профайлінг у межах антикорупційної діяльності. Управління запобігання корупції НПУ спільно з психологами підрозділів застосовує профайлінг для оцінки ризиків корупційної поведінки серед працівників поліції, зокрема прикордонників і патрульних. Аналіз психологічних рис (економічна вразливість, схильність до ризику, вплив негативних соціальних груп тощо) дозволяє проводити цілеспрямовані профілактичні заходи: додатковий психологічний моніторинг, профілактичні бесіди, ротацию кадрів або посилений контроль на потенційно вразливих ділянках³⁴.

Іншим важливим напрямом є використання профайлінгу в протидії рецидивній і серійній злочинності. Під час розслідування серії тяжких кримінальних правопорушень поєднання психологічного портретування та географічного профайлінгу дозволило реконструювати мотиваційний механізм особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення, визначити ймовірні місця поховання жертв і значно звузити коло підозрюваних³⁵.

У сфері протидії кіберзлочинності підрозділи кіберполіції застосовують поведінковий профайлінг для створення профілів невідомих правопорушників у онлайн-середовищі. Аналіз стилю спілкування, вибору жертв, часових і географічних патернів дає змогу прогнозувати подальші дії шахраїв, розповсюджувачів дитячої порнографії та інших кіберзлочинців³⁶. Крім того, складові профайлінгу використовуються патрульними поліцейськими та підрозділами превентивної діяльності НПУ на вокзалах, в аеропортах, метрополітені та під час масових заходів³⁷.

Аналіз поведінкових індикаторів (тривожність, надмірна пильність, невідповідність одягу чи багажу ситуації) дозволяє виявляти осіб із

³³ Turvey В. Е. Criminal profiling: An introduction to behavioral evidence analysis. Academic Press, 2011. 728 p. P. 23–24.

³⁴ Руль Ю. В., Мартинова Т. О. Психологія профайлінгу : навч. посібник. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал»», 2018. 236 с. С. 6–7.

³⁵ Корольов В. О. Застосування профайлінгу на державному кордоні України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 327–330. С. 329.

³⁶ Зачек О. І., Дмитрик Ю. І. Застосування профайлінгу для протидії кіберзлочинності. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 4 (10). С. 94–100. С. 97.

³⁷ Дідковська-Бідюк М. В. Психолого-правові засади використання профайлінгу в діяльності Національної поліції : дис. ... д-ра філос. в галузі психології : 053. Київ, 2021. 189 с. С. 51–55.

потенційно протиправними намірами, що сприяє запобіганню терористичним актам і контрабанді. Б. Фокс наголошує на доказовій базі профайлінгу для превентивних стратегій, підкреслюючи його роль у системі кримінологічної профілактики як інструменту, що базується на емпіричних моделях та метааналізах³⁸.

Таким чином, профайлінг не є ізольованим методом, а органічно інтегрується в ширшу систему кримінологічної профілактики НПУ. Він посилює її ефективність завдяки персоналізованому, науково обґрунтованому підходу та сприяє переходу від традиційної реактивної моделі до сучасної проактивної профілактики злочинності. Профайлінг трансформує абстрактні теоретичні положення про детермінацію злочинності у конкретні практичні інструменти аналізу та втручання. Він дозволяє не лише пояснити, чому особа вчинила злочин, але й спрогнозувати, за яких умов і в якій формі девіантна поведінка може повторитися, що є особливо актуальним у сучасних умовах зростання рецидивної, серійної та гібридної злочинності.

³⁸ Fox J. A., Levin J. Extreme killing: Understanding serial and mass murder. *JSTOR*. 2007. No. 41 (1). P. 174–176. P. 175. URL : <https://www.jstor.org/stable/42856971>.

Розділ 2. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ОСОБИ ПРАВОПОРУШНИКА

2.1. Соціально-демографічні та соціально-психологічні характеристики особи правопорушника

Соціально-демографічні ознаки особи правопорушника становлять одну з базових складових кримінологічного профілю. До них належать: стать, вік, освіта, соціальний статус, рід занять, сімейний стан, місце проживання, громадянство та матеріальне становище. У системі кримінологічного профайлінгу ці характеристики використовуються для типізації правопорушників, ідентифікації типових криміногенних рис, прогнозування ризиків рецидиву та розробки диференційованих профілактичних заходів³⁹.

Соціально-демографічні показники самі собою не є безпосередньо криміногенними, проте в сукупності з іншими елементами профілю вони дозволяють виявляти стійкі закономірності злочинної поведінки в окремих групах населення. Статистичний аналіз цих ознак, заснований на порівнянні із загальнодемографічними даними суспільства, дає змогу встановлювати диспропорції та вразливі категорії, що є підставою для цільових превентивних інтервенцій.

У міжнародній практиці демографічні профілі насильницьких злочинців демонструють чітку гендерну та вікову асиметрію. Дослідження насильницьких правопорушників у Швеції підкреслюють, що більшість таких діянь вчиняють чоловіки молодого та середнього віку з низьким рівнем освіти, соціальними проблемами та попереднім кримінальним досвідом⁴⁰.

У вітчизняній кримінологічній науці соціально-демографічні аспекти традиційно розглядаються як важливий елемент структури особи злочинця. О. Александренко та інші дослідники аналізують демографічні характеристики злочинності неповнолітніх, зазначаючи, що найвища кримінальна активність припадає на вік 16–17 років, із переважанням

³⁹ Khoshnood A., Fritz M. V. Offender Characteristics: A Study of 23 Violent Offenders in Sweden. *Deviant Behavior*. 2017. No. 38 (2). P. 141–153. P. 145. DOI : 10.1080/01639625.2016.1196957.

⁴⁰ Там само.

осіб чоловічої статі з неповних або неблагополучних сімей, низьким освітнім рівнем і відсутністю постійних занять⁴¹.

У практиці НПУ соціально-демографічні ознаки активно застосовуються при створенні профілів у різних категоріях кримінальних правопорушень. Наприклад, типовий профіль корумпованого прикордонника, за даними досліджень антикорупційної діяльності на державному кордоні, має такий вигляд: чоловік, громадянин України, віком 30-45 років, із середньою або професійно-технічною освітою, місцевий мешканець прикордонного регіону, часто з сімейним статусом (одружений, має дітей), який перебуває на державній службі з середнім стажем 5–15 років. Криміногенними факторами виступають економічна вразливість, вплив негативного оточення та дискреційні повноваження на кордоні. Стосовно осіб, які вчиняють розбещення неповнолітніх, кримінологічний портрет буде таким: чоловіки (96 %), переважно віком 25–44 роки (близько 56 %), зі спеціальною технічною освітою, працездатні, але часто без постійного місця роботи, що ведуть паразитичний спосіб життя.

Соціально-психологічні характеристики особи правопорушника становлять одну з найбільш динамічних і водночас найскладніших компонент кримінологічного профілю. Вони містять риси особистості, емоційно-вольову сферу, мотиваційну структуру, когнітивні особливості, соціальні установки, міжособистісні навички та рівень адаптації до соціального середовища. Саме ці характеристики найтісніше пов'язані з механізмом девіантної та злочинної поведінки, оскільки відображають внутрішні психологічні чинники, що спонукають особу до порушення соціальних і правових норм.

У кримінологічному профайлінгу соціально-психологічні ознаки дозволяють переходити від поверхневого опису до глибокого розуміння внутрішньої логіки злочинної поведінки. Особливе значення мають такі риси, як підвищена агресивність, імпульсивність, емоційна нестабільність, низький рівень емпатії, нарцисичні тенденції, схильність до маніпуляції, відчуття вседозволеності, а також когнітивні спотворення (наприклад, мінімізація власної провини чи перекладання відповідальності на жертву). Ці риси часто формуються під впливом несприятливих соціальних умов (травматичний досвід дитинства, сімейне насильство, соціальна депривація) і стають стійкими особистісними диспозиціями⁴².

⁴¹ Александренко О. В., Веселовська Н. О. Кримінологічна характеристика злочинів неповнолітніх. *Молодий вчений*. 2014. № 4 (07) (2). С. 28–30. С. 29.

⁴² Canter D., Youngs D. *Investigative psychology: Offender profiling and the analysis of criminal action*. John Wiley & Sons Ltd, 2009. 496 p. P. 48.

НПУ активно використовує соціально-психологічні характеристики при складанні профілів у кількох напрямках:

1. Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: профіль часто охоплює осіб з високим рівнем агресивності, низькою емпатією, історією сімейного насильства в дитинстві та схильністю до алкоголізації або наркотизації. Такі риси особливо характерні для рецидивістів, які вчиняють злочини проти статевої свободи;

2. Корупційні кримінальні правопорушення: типовими психологічними ознаками є підвищена матеріальна мотивація, когнітивне виправдання власних дій («всі так роблять»), низький рівень морально-етичних установок та схильність до ризику під тиском зовнішнього оточення.

3. Кримінальні правопорушення у кіберсфері: тут переважають риси, пов'язані з високим рівнем інтелекту, емоційною відстороненістю, нарцисизмом і потребою у визнанні в онлайн-середовищі («хакерська субкультура»).

4. Рецидивна злочинність: домінують імпульсивність, антисоціальні установки, низький самоконтроль і зовнішній локус контролю (переконання, що все залежить від зовнішніх обставин).

Девіантна поведінка в контексті профайлінгу розглядається не як ізольоване явище, а як результат взаємодії особистісних диспозицій із соціальним і ситуаційним контекстом. Мотивація у цьому контексті є не чим іншим, як основою кримінологічного профілю, оскільки саме вона розкриває внутрішні психологічні механізми, що спонукають особу до вчинення протиправних дій. Вона охоплює сукупність потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій і емоційних станів, які визначають вибір злочинного способу задоволення цих потреб⁴³. У профайлінгу мотивація аналізується через мотиваційно-цільову структуру кримінального правопорушення, що дозволяє класифікувати мотиви на корисливі, сексуальні, агресивно-насильницькі, помстливі, самоутверджувальні, ідеологічні та змішані.

Фонові явища – це комплекс зовнішніх і внутрішніх умов, що сприяють формуванню та актуалізації протиправної мотивації. До них належать соціально-економічна нестабільність, безробіття, бідність, сімейне насильство в дитинстві, алкоголізація та наркотизація, вплив кримінального середовища, низький рівень соціального контролю, а також ситуаційні провокаційні обставини (конфлікти, доступність зброї,

⁴³ Дуса О. В., Шинкаренко І. О. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 77 с. С. 46–47.

слабкість охорони тощо). У сучасних українських умовах до цих чинників додаються воєнні травми, посттравматичний стресовий розлад, внутрішнє переміщення та економічні наслідки війни. На основі проведеного аналізу виокремимо такі види мотивації:

1. Корисливо-насильницька мотивація в умовах воєнного часу;
2. Сексуально-агресивна мотивація;
3. Посттравматична мотивація.

Вбачається, що вивчення мотивації протиправної діяльності та криміногенних факторів у кримінологічному профайлінгу дає змогу не лише пояснити вже вчинені кримінальні правопорушення, але й ефективно прогнозувати та запобігати майбутнім правопорушенням. В умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови України глибокий мотиваційний аналіз набуває особливої актуальності для створення цільових профілактичних програм НПУ. У цьому контексті соціально-психологічний профіль дозволяє прогнозувати, за яких умов особа з певними рисами найімовірніше вчинить кримінальне правопорушення, а також визначати найбільш ефективні профілактичні інтервенції (психокорекційна робота, соціальна реабілітація, посилений контроль).

У цьому контексті В. Телійчук та С. Зінченко наголошують, що за допомогою профайлінгу як додаткового інструменту в запобіганні та протидії злочинам можливе накопичення слідової інформації з місць вчинення злочинів (порушень державного кордону) та встановлення психологічних особливостей злочинців, виявлення ознак серійності злочинів, скоєних у різних місцевостях (нелегальна міграція); складання психологічного портрету злочинця (профілювання) для виявлення ймовірних підозрюваних (описова характеристика) й аналізу закономірностей, які можуть допомогти передбачити майбутні злочини та/або можливі жертви (прогностичне профілювання злочинців), особливо в боротьбі з тероризмом⁴⁴.

Отже, соціально-психологічні характеристики виступають важливим елементом формування кримінологічного профілю особи правопорушника та забезпечують встановлення взаємозв'язку між особистісними особливостями й характером протиправної поведінки. Проведення їх комплексного аналізу в межах кримінологічного профайлінгу сприяє підвищенню ефективності діяльності НПУ щодо

⁴⁴ Телійчук В. Г., Зінченко С. С. Щодо застосування профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. С. 184–193. С. 188. URL : <http://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.12.25>.

виявлення, розкриття, прогнозування та попередження кримінальних правопорушень.

Водночас соціально-демографічні ознаки становлять основу формування кримінологічного профілю правопорушника. Їх дослідження у сукупності з психологічними, поведінковими та ситуаційними чинниками забезпечує можливість удосконалення прогнозування криміногенної поведінки, оптимізації профілактичної діяльності та підвищення результативності досудового розслідування. В умовах дії правового режиму воєнного стану та наявності гібридних загроз значення окреслених ознак суттєво посилюється, оскільки їх урахування дозволяє своєчасно виявляти нові категорії осіб, які перебувають у зоні підвищеного криміногенного ризику, як-от внутрішньо переміщені особи, учасники бойових дій та економічно вразливі верстви населення.

2.2. Типологія правопорушників і міжнародні підходи до кримінологічного профайлінгу

Типологія осіб у кримінологічному профайлінгу виступає важливим аналітичним засобом систематизації правопорушників за сукупністю стійких поведінкових, мотиваційних, психологічних і соціально-демографічних характеристик. На відміну від загальної класифікації, сучасний підхід до типологізації має прикладне та прогностичне значення, оскільки забезпечує можливість встановлення ймовірних ознак невстановленої особи правопорушника, прогнозування її подальшої протиправної поведінки, визначення найбільш ефективних напрямів розслідування та розроблення відповідних профілактичних заходів.

В умовах воєнного та післявоєнного періоду в Україні значення типології осіб у кримінологічному профайлінгу суттєво посилюється. Це зумовлене трансформацією мотиваційних механізмів протиправної поведінки, зміною структури кримінальних правопорушень, а також появою нових криміногенних факторів, пов'язаних із наслідками збройної агресії, соціальною нестабільністю, економічними труднощами та психологічною травматизацією населення.

Класична типологія, розроблена в американській школі ФБР (Douglas, Ressler), базується на дихотомії організованої та дезорганізованої злочинності:

1. Організована злочинність – високий рівень планування, контроль над ситуацією, ретельне маскування слідів, вибір жертви за критеріями, здатність вести подвійне життя⁴⁵;

2. Дезорганізована злочинність – імпульсивність, хаотична поведінка, велика кількість слідів, спонтанний вибір жертви, часто психічні розлади⁴⁶.

Українська типологія адаптована до національних реалій і суттєво модифікована під впливом повномасштабного вторгнення. НПУ через Управління кримінального аналізу використовує гібридну модель, що поєднує класичні підходи з урахуванням воєнних чинників (посттравматичний стресовий розлад, доступність зброї, економічна дестабілізація, внутрішнє переміщення). Як наслідок, пропонують виокремлювати такі основні типи осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сучасному українському контексті:

1. *Ситуаційно-криміногенний тип*. Особа соціально адаптована, часто має сім'ю, перебуває на державній службі. Кримінальні правопорушення вчиняє під впливом зовнішніх обставин (низька зарплата, дискреційні повноваження, тиск оточення);

2. *Рецидивіст із антисоціальною орієнтацією*. Стійка кримінальна мотивація, низький самоконтроль, імпульсивність, соціальна дезадаптація;

3. *Сексуально-агресивний тип*. Потреба у домінуванні, низька емпатія, історія дитячого насильства;

4. *Травматично-воєнний тип*. Мотивація пов'язана з посттравматичним стресовим розладом, відчуттям втрати контролю та доступом до зброї. Злочини часто імпульсивні або помстливі;

5. *Ідеологічний або колабораціоністський тип*. Мотивація базується на радикальних поглядах, помсті або матеріальній вигоді від співпраці з агресором;

6. *Кіберзлочинний тип*. Високий інтелект, технічна освіта, емоційна відстороненість. Мотивація – корислива або ідеологічна (кібершпигунство, фішинг для збору даних).

У діяльності НПУ типологія осіб у кримінологічному профайлінгу застосовується комплексно та системно в різних напрямках службової діяльності. Зокрема, підрозділи кримінального аналізу формують оперативні профілі з метою підвищення ефективності розслідування серійних і рецидивних кримінальних правопорушень; у сфері кадрового

⁴⁵ Douglas J. E., Ressler R. K., Burgess A. W., Hartman C. R. Criminal profiling from crime scene analysis. *Behavioral Sciences & the Law*. 1986. No. 4 (4). P. 401–421. P. 405-408.

⁴⁶ Так само.

забезпечення типологічний підхід використовується для здійснення кадрового профайлінгу та своєчасного виявлення ризиків девіантної чи протиправної поведінки серед особового складу; превентивні підрозділи застосовують типологію під час організації профілактичної роботи з окремими соціальними категоріями населення, зокрема ветеранами війни та внутрішньо переміщеними особами, які можуть перебувати у групі підвищеного криміногенного ризику⁴⁷.

Слід зауважити, що кримінальний профайлінг, як метод аналізу поведінки правопорушника, розвивається в різних країнах із урахуванням національних правових традицій, організаційної структури правоохоронних органів та рівня інтеграції наукових підходів. Національні школи профайлінгу відрізняються з огляду на методологію (дедуктивний чи індуктивний підхід), специфіку (оперативна підтримка чи наукове дослідження), технології, що використовуються, та ступінь інституціоналізації. Порівняння цих підходів дозволяє виявити сильні та слабкі сторони кожної моделі, а також перспективи їх адаптації в Україні⁴⁸.

Американська школа є найбільш відомою та інституціоналізованою. Вона базується на дедуктивному підході, що ґрунтується на аналізі місця протиправного діяння (crime scene analysis). Ключовими елементами є типологія «організований – дезорганізований» правопорушник, поведінкові докази (behavioral evidence) та оперативна підтримка розслідувань. ФБР створило розгалужену комп'ютеризовану систему для зв'язування серійних злочинів: National Center for the Analysis of Violent Crime (NCAVC) з підрозділами ВАУ-1 (тероризм), ВАУ-2 (злочини проти дорослих), ВАУ-3 (злочини проти дітей) та ViCAP (Violent Criminal Apprehension Program)⁴⁹.

Британська школа, започаткована Д. Кантером, розвиває індуктивний та статистичний підходи у межах investigative psychology. Тут профайлінг розглядається як наукова дисципліна, що використовує багатовимірний статистичний аналіз для встановлення зв'язків між діями на місці злочину та характеристиками правопорушника. Британські профайлери рідше створюють «класичні» профілі, а частіше надають

⁴⁷ Смутчак З. В. Кадровий профайлінг як технологія управління персоналом. *Вісник післядипломної освіти. Серія : Соціальні та поведінкові науки*. 2021. Вип. 17. С. 103–116. С. 108-110.

⁴⁸ Катеринюк Л. О. Кримінологічний профайлінг у діяльності Федерального бюро розслідувань: Ефективний метод розслідування злочинів чи наукова фікція? *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 316–321. С. 317-318.

⁴⁹ ViCAP. Select the images to display more information. *FBI*. URL : <https://www.fbi.gov/wanted/vicap>.

рекомендації щодо розслідування, інтерв'ювання та оцінки ймовірності. Підхід більш академічний, емпіричний і менш «містичний», ніж американський, із сильним акцентом на доказову базу⁵⁰.

Європейські підходи відрізняються обережністю щодо терміна «профайлінг». Т. Мюллер та його колеги уникають назви «профайлер», наголошуючи на поведінковому аналізі злочинів (crime scene behavior analysis)⁵¹. Австрія розробила та впровадила систему ViCLAS (Violent Crime Linkage Analysis System) – одну з найефективніших у Європі для зв'язування насильницьких злочинів. ViCLAS активно використовується в Австрії, Німеччині, Швеції, Данії, Нідерландах та інших країнах. Європейські моделі поєднують психологічний аналіз із сильним акцентом на системний обмін даними між країнами ЄС, дотримання прав людини та уникнення стигматизації⁵².

Канадська модель посідає проміжне місце. Так, Королівська канадська кінна поліція (RCMP) активно використовує ViCLAS, поєднуючи американський оперативний підхід із британським статистичним. Канада має спеціалізовані підрозділи поведінкового аналізу в кількох провінціях⁵³.

На сучасному етапі в Україні триває формування національної моделі кримінологічного профайлінгу, яка поєднує практичні потреби правоохоронної діяльності, зокрема у сфері запобігання корупційним, рецидивним та кіберзлочинам, із необхідністю наукового обґрунтування та адаптації до європейських стандартів, у тому числі моделей, подібних до системи ViCLAS. Позитивною рисою українського підходу є інтеграція психолого-правових засад у процес формування кримінологічних профілів, водночас основними проблемами залишаються недостатній рівень інституціоналізації, обмеженість емпіричної бази та потреба у подальшому розвитку методичного й наукового забезпечення, як порівняти з практикою США та Австрії.

Основні відмінності між національними підходами до кримінологічного профайлінгу полягають у методологічних, організаційних, технологічних і правових аспектах їх реалізації. Зокрема, у США переважає дедуктивний підхід, за якого профіль формується

⁵⁰ Canter D., Youngs D. Investigative psychology: Offender profiling and the analysis of criminal action. John Wiley & Sons Ltd, 2009. 496 p. P. 7-12.

⁵¹ Muller T. Criminal psychology in crime scene analysis / ed. by L. Jakubowicz, A. Schahbasi ; trans. E. Frank-Grossebner. Vienna : Federal Police, 1964. 62 p. P. 22–25.

⁵² Hoffmann J., Musolff C. Fallanalyse und Täterprofil: Geschichte, Methoden und Erkenntnisse einer jungen Disziplin. Wiesbaden : Bundeskriminalamt, 2000. 309 s. S. 41-47.

⁵³ Collins P. I., Johnson G. F., Choy A., Davidson K. T., MacKay R. E. Advances in violent crime analysis and law enforcement: The Canadian Violent Crime Linkage Analysis System. *Journal of Government Information*. 1998. No. 25. P. 277–284. P.297-281.

шляхом аналізу особливостей конкретного кримінального правопорушення, тоді як у Великій Британії більш поширеними є індуктивний та статистичний підходи, засновані на узагальненні емпіричних даних.

У країнах Європи основна увага приділяється поведінковому аналізу та дослідженню місця вчинення кримінального правопорушення. Водночас найвищий рівень інституціоналізації профайлінгу характерний для США, де функціонують спеціалізовані структури, зокрема NCAVC та BAU, тоді як у європейських державах відповідні механізми реалізуються переважно через національні інформаційно-аналітичні системи, подібні до VICLAS.

Відрізняються також і пріоритетні напрями використання профайлінгу: у США основний акцент робиться на оперативній підтримці розслідування, тоді як у Великій Британії та країнах Європи – на науковому обґрунтуванні та превентивній спрямованості. Важливим елементом сучасних моделей є застосування комп'ютеризованих систем встановлення зв'язків між кримінальними правопорушеннями, зокрема ViCAP у США та VICLAS у країнах Європи й Канаді. Крім того, європейський підхід характеризується посиленням акцентом на дотриманні прав людини, забезпеченні недискримінаційного характеру профайлінгу та мінімізації ризиків неправомірного втручання у приватне життя особи.

Таким чином, сучасна типологія осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, у кримінологічному профайлінгу в Україні є динамічною і адаптованою до воєнних реалій. Вона поєднує класичні міжнародні підходи з національною специфікою, що дозволяє правоохоронним органам не лише ефективно розслідувати злочини, але й проводити проактивну профілактику в умовах гібридних загроз і післявоєнної реконструкції.

Розділ 3. ПРОФАЙЛІНГ У КРИМІНОЛОГІЧНІЙ ПРЕВЕНЦІЇ

3.1. Профайлінг у виявленні та запобіганні криміногенним ризикам і рецидивній злочинності

Профайлінг у системі сучасного запобігання злочинності виконує одну з ключових функцій, пов'язаних із раннім виявленням криміногенних ризиків. Його застосування дає змогу здійснювати ідентифікацію потенційно небезпечних поведінкових патернів, психологічних диспозицій особи, мотиваційних тенденцій, а також ситуаційних чинників, що можуть сприяти формуванню злочинної поведінки ще до моменту її реалізації у формі конкретного правопорушення.

На відміну від традиційних підходів у кримінологічній практиці, що орієнтовані на реагування вже після вчинення кримінального правопорушення, профайлінг забезпечує проактивний, запобіжний характер превентивної діяльності. Такий підхід ґрунтується на комплексному аналізі сукупності індикаторів ризику, що виявляються на загальному, спеціальному та індивідуальному рівнях. Відповідно, профайлінг є не лише інструментом виявлення потенційної кримінальної активності, але й важливим елементом системи запобігання злочинності, що спрямована на мінімізацію ймовірності виникнення останньої⁵⁴.

У контексті України значення профайлінгу як превентивного інструменту набуває стратегічного характеру. Воєнний стан, гібридні загрози, економічна нестабільність, масова міграція населення, зростання рецидивної та кіберзлочинності створюють нові вразливості, які вимагають сучасних аналітичних технологій. Профайлінг дає змогу правоохоронним органам перейти від боротьби з наслідками до роботи з причинами злочинності, оптимізувати використання обмежених ресурсів і підвищити рівень громадської безпеки⁵⁵.

Практичне застосування профайлінгу в Україні демонструє його високий превентивний потенціал:

⁵⁴ Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій. *Юридична психологія*. 2017. № 2. С. 165–175. С. 168–169.

⁵⁵ Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

1. Державна прикордонна служба України активно застосовує масовий і поведінковий профайлінг під час здійснення прикордонного контролю. Аналіз комплексу вербальних і невербальних індикаторів (міміка, жести, мікроекспресії обличчя, неконгруентність між словами та поведінкою, рівень тривожності, невідповідність документів заявленій меті поїздки) дозволяє виявляти потенційних контрабандистів, осіб із терористичними намірами, кур'єрів незаконних вантажів або тих, хто намагається незаконно перемістити заборонені товари. Такий підхід суттєво підвищує ефективність превенції на державному кордоні та сприяє захисту національних інтересів⁵⁶;

2. Національна поліція України інтегрує профайлінг у кадрову превенцію для раннього виявлення корупційних ризиків серед особового складу. Комплексний аналіз психологічних і поведінкових індикаторів (економічна вразливість, когнітивне виправдання порушень, вплив негативного оточення, схильність до ризикованих рішень) дозволяє ідентифікувати працівників, які перебувають у «зоні підвищеного ризику», і проводити з ними цілеспрямовані профілактичні заходи: індивідуальні бесіди, психологічну підтримку, ротацію посад або посилений контроль⁵⁷;

3. У превенції рецидивної та воєнно-травматичної злочинності – підрозділи превенції та кримінального аналізу НПУ застосовують профайлінг для роботи з ветеранами бойових дій, демобілізованими особами та внутрішньо переміщеними громадянами. Раннє виявлення ознак посттравматичного стресового розладу, підвищеної агресивності, імпульсивності або втрати соціального контролю дозволяє оперативно направляти таких осіб на психологічну реабілітацію, соціальну адаптацію або профілактичні програми до вчинення правопорушення;

4. У протидії кіберзлочинності та інформаційним загрозам – профайлінг цифрової поведінки дає змогу виявляти потенційних шахраїв, які організують фейкові збори на потреби ЗСУ, або осіб, причетних до поширення ворожої пропаганди. Аналіз стилю спілкування, вибору

⁵⁶ Білецький В. О., Матняк В. М. Профайлінг як превентивна технологія у запобіганні злочинам на державному кордоні України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 531–533. С. 532. URL : https://www.lsej.org.ua/10_2023/129.pdf.

⁵⁷ Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій. *Юридична психологія*. 2017. № 2. С. 165–175. С. 167.

жертв, часових і географічних патернів дозволяє блокувати злочинні схеми на початкових етапах⁵⁸.

Профайлінг, заснований на доказових методах (evidence-based offender profiling), є одним із найбільш перспективних інструментів сучасної кримінологічної превенції, оскільки поєднує емпіричні дані з високою практичною ефективністю та дозволяє значно знижувати рівень злочинності на випередження. Водночас О. Корольов розглядає профайлінг як важливий метод забезпечення державної безпеки, особливо на державному кордоні, де раннє виявлення ризиків має стратегічне значення для захисту територіальної цілісності країни⁵⁹.

Роль профайлінгу у ранньому виявленні криміногенних ризиків полягає в зміні парадигми правоохоронної діяльності – від традиційної моделі до сучасної проактивної превенції. В умовах воєнного стану, гібридних загроз і післявоєнної відбудови України цей інструмент стає невід’ємною частиною системи національної безпеки, дозволяючи правоохоронним органам попереджати кримінальні правопорушення, оптимізувати ресурси, захищати суспільство на випередження та формувати нову культуру профілактики правопорушень.

У сучасній системі запобігання рецидивній злочинності профайлінг перетворився на стратегічний інструмент проактивної профілактики. Він дає змогу не лише моніторити осіб із кримінальним досвідом, але й прогнозувати ймовірність повторного правопорушення, виявляти індивідуальні фактори ризику та формувати персоналізовані програми ресоціалізації. В умовах воєнного стану в Україні, коли рівень рецидивної злочинності суттєво зріс через посттравматичний стресовий розлад, доступність зброї, економічну дестабілізацію та масову міграцію, профайлінг набуває статусу ключового елемента державної політики у сфері протидії повторній злочинності.

НПУ інтегрує профайлінг у свою діяльність на всіх етапах роботи з особами, які вчинили рецидив – від підготовки до звільнення в установах виконання покарань до тривалого постпенітенціарного супроводу. Підрозділи превенції, кримінального аналізу та психологічного забезпечення спільно з Державною кримінально-виконавчою службою України складають індивідуальні профілі ризику рецидиву, які стають основою для диференційованих превентивних заходів.

⁵⁸ Дручек О. В. Профайлінг як метод забезпечення державної безпеки та громадського порядку: проблеми застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 1. Т. 2. С. 132–136. С. 133–134.

⁵⁹ Корольов В. О. Застосування профайлінгу на державному кордоні України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 327–330. С. 328.

На основі матеріалів кримінального аналізу НПУ та наукових досліджень сформовано узагальнений кримінологічний профіль сучасного рецидивіста в Україні:

1. Соціально-демографічні характеристики: чоловік 28–45 років, громадянин України, часто мешканець прифронтових або звільнених регіонів, з неповною або загальною середньою освітою, без постійного місця роботи або з нестабільним доходом. З високою ймовірністю має досвід участі в бойових діях або перебування в окупації;

2. Психологічні риси: підвищена імпульсивність, емоційна нестабільність, низький рівень самоконтролю, виражений зовнішній локус контролю («все залежить від обставин»). Часто спостерігаються симптоми ПТСР, хронічна тривожність, депресивні стани та знижена емпатія;

3. Мотиваційна сфера: переважає корисливо-насильницька мотивація (бажання швидкого збагачення) або агресивно-помстлива (реакція на пережиті травми). Типовим є поєднання матеріальної потреби з психологічною розрядкою через насильство;

4. Фонові явища: попередні судимості (2–5 і більше), алкоголізація або наркотизація, повернення до кримінального оточення, відсутність житла або соціальної підтримки, доступність зброї, конфлікти в сім'ї;

5. Поведінкові індикатори: неконгруентність вербальної та невербальної поведінки під час спілкування, швидке відновлення антисоціальних зв'язків, відмова від запропонованих програм ресоціалізації, підвищена агресивність у конфліктних ситуаціях.

Цей профіль дозволяє НПУ оперативно виділяти осіб із високим ризиком рецидиву і застосовувати до них посилені превентивні заходи: індивідуальний соціальний супровід, психологічну корекцію, адміністративний нагляд або примусове лікування від залежностей. Також у прифронтових регіонах профайлінг використовується для моніторингу ветеранів, звільнених із місць позбавлення волі. Виявлення фонових явищ (алкоголь, міжособистісні конфлікти) дозволяє проводити профілактичні бесіди та направляти на реабілітацію до вчинення нового кримінального правопорушення. Водночас у тилкових регіонах профайлінг застосовується для роботи з рецидивістами, які повертаються до майнової та корисливо-насильницької злочинності. Індивідуальний профіль дає змогу НПУ формувати систему ризиків кожного такого громадянина та проводити регулярні профілактичні візити.

Таким чином, профайлінг у запобіганні рецидивній злочинності в Україні виходить за межі моніторингу і стає ключовим елементом сучасної пенітенціарної та постпенітенціарної політики. Його системне

використання НПУ у воєнний період дозволяє не тільки знижувати рівень повторної злочинності, але й ефективно вирішувати комплексні проблеми соціальної адаптації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, формуючи нову культуру проактивної превенції.

3.2. Профайлінг у зниженні віктимності та протидії груповій і організованій злочинності

Віктимологічний профайлінг є самостійним і високоінформативним напрямом кримінологічної превенції, який фокусується на системному аналізі особистих, поведінкових, соціальних, психологічних і ситуаційних характеристик потенційних жертв кримінальних правопорушень. На відміну від класичного профайлінгу правопорушника, він спрямований на виявлення факторів підвищеної віктимності – індивідуальної та групової вразливості до протиправних посягань – із метою розробки випереджальних захисних заходів. Цей інструмент дає змогу переходити від реєстрації кримінальних правопорушень до активного захисту найбільш уразливих категорій населення, значно знижуючи рівень віктимізації⁶⁰.

В умовах повномасштабного вторгнення в Україні віктимологічний профайлінг набуває стратегічного значення. Воєнні злочини, сексуальне насильство, торгівля людьми, домашнє насильство, кібершахрайство та експлуатація внутрішньо переміщених осіб створили нові групи підвищеного ризику⁶¹. Профайлінг дозволяє НПУ, Державній прикордонній службі та іншим суб'єктам превенції не лише реагувати на вже скоєні кримінальні правопорушення, але й прогнозувати потенційні загрози та впроваджувати превентивні програми.

На основі матеріалів кримінального аналізу НПУ сформовано узагальнений віктимологічний профіль, який використовується для раннього виявлення вразливих осіб:

1. Жінки 18–45 років (найвищий рівень віктимності): переміщені з окупованих або прифронтових територій, мають неповнолітніх дітей, економічно залежні, соціально ізольовані, з низьким рівнем цифрової грамотності. Часто демонструють ознаки посттравматичного стресу, довірливість до «допомоги» від незнайомців;

⁶⁰ Федчун Н. О., Аркуша Л. І. Основи профайлінгу : навч.-метод. посібник. Одеса : Юридична література, 2023. 56 с. С. 10–11.

⁶¹ Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

2. Діти та підлітки (особливо 12–17 років): з сімей, де один із батьків на фронті або загинув, проживають у тимчасовому прихистку, мають обмежений нагляд, активні в соціальних мережах;

3. Особи старшого віку (65+): самотні, проживають у прифронтових районах або втратили майно, мають обмежену мобільність і доступ до інформації;

4. Особи з інвалідністю та хронічними захворюваннями: залежні від сторонньої допомоги, соціально ізольовані, з низьким рівнем обізнаності про ризики;

5. Внутрішньо переміщені особи: без постійного житла, з фінансовою нестабільністю, шукають роботу або житло за допомогою сумнівних оголошень.

Ці профілі дозволяють НПУ формувати «карти віктимності» для окремих громад і територій, проводити цільові інформаційні кампанії, розгортати мобільні групи психологічної допомоги та посилювати патрулювання у вразливих районах⁶².

Практичне застосування профайлінгу в діяльності НПУ набуває особливого значення в умовах сучасних безпекових викликів та збройної агресії. Одним із ключових напрямів його використання є запобігання воєнним злочинам і сексуальному насильству, насамперед щодо жінок і дітей, які перебувають у прифронтових регіонах. У межах зазначеної діяльності правоохоронні органи у взаємодії з громадськими організаціями розробляють рекомендації щодо безпечної евакуації населення, підвищення обізнаності про маніпулятивні схеми впливу, а також уникнення потенційно небезпечних маршрутів пересування.

Важливим напрямом застосування профайлінгу є протидія торгівлі людьми та експлуатації. Аналіз цифрової поведінки внутрішньо переміщених осіб дозволяє своєчасно виявляти осіб, які можуть стати жертвами фіктивних пропозицій працевлаштування або псевдодопомоги за кордоном. Такий підхід сприяє оперативному реагуванню правоохоронних органів і мінімізації ризиків втягнення громадян у злочинні схеми.

Профайлінг також активно застосовується у сфері запобігання домашньому та сексуальному насильству. Ідентифікація сімей, у яких наявні ознаки підвищеного ризику, дає змогу уповноваженим підрозділам НПУ здійснювати превентивні візити, проводити профілактичну роботу та забезпечувати надання тимчасового захисту постраждалим особам.

⁶² Гарькавець С. О. Психологічні основи віктимології : навч-метод. посібник. Київ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. 170 с. С. 27–30.

Окрему увагу приділено розвитку кібервіктимологічного профайлінгу, що спрямований на виявлення осіб, схильних до реагування на фейкові благодійні збори на потреби Збройних Сил України або сумнівних знайомств у мережі Інтернет. Використання відповідних аналітичних інструментів дозволяє своєчасно виявляти потенційні загрози шахрайського характеру та запобігати вчиненню кримінальних правопорушень у цифровому середовищі.

Зазначені напрями діяльності відповідають положенням Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, а також національних стратегій у сфері протидії торгівлі людьми та запобігання домашньому насильству, що свідчить про інтеграцію сучасних профілактичних і аналітичних підходів у систему забезпечення публічної безпеки та правопорядку в Україні.

Віктимологічний профайлінг як засіб зниження віктимності дозволяє правоохоронним органам України не тільки реагувати на вже скоєні кримінальні правопорушення, але й активно захищати найбільш уразливі категорії населення. У воєнний і післявоєнний періоди його подальший розвиток є стратегічно важливим напрямом кримінологічної превенції, що сприяє підвищенню рівня національної та громадської безпеки.

У попередженні групової та організованої злочинності профайлінг виходить за межі аналізу окремої особи і переходить на рівень групової динаміки, ролей учасників, ієрархії, внутрішніх зв'язків та кримінальної субкультури. Він дозволяє ідентифікувати не лише лідерів і виконавців, але й типові поведінкові патерни, мотиваційні механізми та вразливі ланки організованої злочинності⁶³. У сучасних умовах України, де організована злочинність часто переплітається з корупцією, воєнними викликами та гібридними загрозами, профайлінг стає потужним інструментом стратегічної превенції.

На відміну від індивідуального профайлінгу, груповий профайлінг фокусується на: ієрархічній структурі групи; розподілі ролей (лідер, організатор, виконавець, «дах», логіст, фінансовий куратор); внутрішніх комунікаційних каналах і нормах субкультури; спільних мотивах (користь, влада, ідеологія, виживання); вразливих ланках (конфлікти всередині групи, зради, фінансові проблеми).

⁶³ Севрук В. Г. Класифікація організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2020. № 46. С. 179–191. С. 182–183.

Це дає змогу НПУ не лише реагувати на вже скоєні кримінальні правопорушення, але й руйнувати протиправні схеми на етапі їх формування. Зокрема, головними напрямками такої діяльності є:

1. Боротьба з корупційними організованими схемами в правоохоронних органах. Профайлінг активно використовується Департаментом внутрішньої безпеки та Управлінням запобігання корупції НПУ. Аналіз поведінкових і комунікаційних патернів дозволяє виявляти стійкі корупційні мережі всередині поліції та на державному кордоні. Типовий профіль такої групи охоплює: керівника середньої ланки, кількох виконавців («збирачів»), «дах» у вищому керівництві та зовнішніх «клієнтів». Профайлінг допомагає визначити передові ланки та проводити превентивні заходи (ротація, психологічний моніторинг, оперативні комбінації) до того, як схема набуде масштабів;

2. Протидія організованій злочинності у воєнний період. У 2023–2025 роках НПУ зафіксувала зростання організованих груп, які займаються контрабандою зброї, пального, гуманітарної допомоги та торгівлею людьми через державний кордон. Груповий профайлінг дозволяє ідентифікувати: лідерів із досвідом довоєнної кримінальної діяльності; «логістів» із доступом до транспортних схем; «корупційних покровителів» серед посадовців. Завдяки профайлінгу поліція успішно розкрила кілька міжрегіональних схем контрабанди зброї ще на етапі формування маршрутів;

3. Запобігання злочинним угрупованням у прифронтових регіонах. У Харківській, Запорізькій, Херсонській та Донецькій областях профайлінг застосовується для виявлення груп, які займаються мародерством, незаконним видобутком та перепродажем металобрухту, а також вимаганням у бізнесу. Аналіз комунікацій, спільних інтересів і поведінкових патернів допомагає відрізнити «стихійні» групи від стійких організованих формувань;

4. Протидія кіберзлочинним угрупованням. Підрозділи кіберполіції використовують цифровий профайлінг для ідентифікації організованих груп, які спеціалізуються на фішингу, шахрайствах із благодійними зборами для ЗСУ та продажі персональних даних. Профайлінг дозволяє встановлювати ролі (технічний спеціаліст, «голос», «грошовий кур'єр», організатор) і руйнувати ланцюжок ще до отримання значних коштів.

Типовий профіль учасника організованої злочинної групи в сучасних українських реаліях:

1. Організатор: 35–50 років, високий рівень організованості, досвід довоєнної кримінальної діяльності або корупційних схем, сильні лідерські якості;

2. Виконавець: 25–40 років, часто з бойовим досвідом, високий рівень імпульсивності, матеріальна мотивація;

3. «Покровитель»: посадова особа з доступом до адміністративного ресурсу, мотивація – комбінація користі та страху втрати посади.

Отже, можна констатувати, що використання профайлінгу дозволяє НПУ переходити від фрагментарного реагування до системного руйнування протиправних мереж. Водночас при попередженні групової та організованої злочинності профайлінг дозволяє НПУ не лише виявляти вже сформовані злочинні угруповання, але й руйнувати їх на етапі становлення. У воєнний і післявоєнний періоди системне застосування цього інструменту є одним із ключових чинників підвищення ефективності боротьби зі складними формами злочинності та захисту національної безпеки.

Розділ 4. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

4.1. Організаційно-превентивні аспекти застосування профайлінгу в діяльності Національної поліції України

Профайлінг у превентивній діяльності НПУ застосовується з метою виявлення осіб, поведінка яких свідчить про можливу підготовку до вчинення кримінального чи адміністративного правопорушення, а також для оцінки рівня потенційної небезпеки в конкретних ситуаціях. Використання методів поведінкового аналізу дозволяє працівникам поліції своєчасно виявляти підозрілі моделі поведінки, ознаки нервового напруження, агресії, приховування інформації або інші чинники, що можуть вказувати на наявність протиправних намірів⁶⁴.

Інтеграція профайлінгу відбувається на трьох взаємопов'язаних рівнях:

1. Масовий (ситуативний) профайлінг – під час патрулювання громадських місць, транспортних вузлів і об'єктів критичної інфраструктури;
2. Індивідуальний профайлінг – при безпосередньому спілкуванні з конкретними громадянами;
3. Груповий профайлінг – при виявленні підозрілих компаній або потенційно небезпечних груп осіб.

Наприклад, у центральних районах Києва, на станціях метро та біля залізничного вокзалу патрульні поліцейські системно застосовують поведінковий профайлінг. Типовий робочий сценарій має такий вигляд: під час вечірнього патрулювання поліцейський помічає чоловіка 30–40 років, який уже 12 хвилин стоїть біля входу на ескалатор, не користуючись ним. Він періодично оглядається, тримає руки в кишенях куртки, хоча температура в метро комфортна. При підході поліцейського чоловік різко відводить погляд, а на запитання «Добрий вечір, куди прямуєте?» відповідає занадто швидко і шаблонно: «До родичів у Бориспіль». Однак після уточнюючого запитання про адресу або номер телефону він починає помітно нервувати, переминається з ноги на ногу і не може назвати жодної конкретної деталі. Така невідповідність між вербальною інформацією та

⁶⁴ Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій. *Юридична психологія*. 2017. № 2. С. 165–175. С. 166.

невербальними сигналами (тремтіння рук, уникання зору, зміна пози) є класичним індикатором підвищеного ризику.

У реальних випадках подібне профілювання дозволяло патрульним:

- виявити особу, яка намагалася пронести в метро предмет, схожий на саморобний вибуховий пристрій;
- запобігти грабежу пасажира в переході метро;
- затримати кур'єра, який перевозив наркотичні засоби в спортивній сумці, що не відповідала сезону та часу доби.

У кожному з цих випадків профайлінг дозволяв перейти від формальної перевірки документів до цілеспрямованого, але коректного спілкування, що часто закінчувалося запобіганням злочину без застосування фізичної сили.

З-поміж інших практичних прикладів превентивного профайлінгу в НПУ можна виокремити такі:

1. Патрулювання на ринках і в торговельних центрах – раннє виявлення кишенькових злодіїв і шахраїв, які працюють у групах, за характерними патернами руху та вибору жертв;

2. Робота на блокпостах (спільно з ТЦК та ДПСУ) – профайлінг транспортних засобів і пасажирів для виявлення незаконного переміщення зброї, боєприпасів або осіб, які намагаються уникнути мобілізації, з підозрілими намірами;

3. Нічний патруль у житлових масивах – виявлення груп підлітків із підвищеною агресивністю або осіб під впливом алкоголю/наркотиків, які становлять ризик побутового насильства;

4. Робота зі внутрішньо переміщеними особами та ветеранами – моніторинг місць їх компактного проживання для раннього виявлення ознак соціальної дезадаптації та ризику конфліктної поведінки.

Вбачається, що системне використання профайлінгу у превентивній діяльності підрозділів НПУ дозволяє суттєво підвищити рівень громадської безпеки, зменшити кількість правопорушень і сформуванню сучасну, проактивну модель поліції. У воєнний період цей інструмент перетворився з допоміжного методу на необхідний елемент забезпечення публічного порядку та національної безпеки країни.

Водночас слід зауважити, що кримінологічний аналіз поведінкових індикаторів є одним із найбільш практичних і водночас науково обґрунтованих напрямів профайлінгу в діяльності НПУ. Він базується на системному вивченні вербальної та невербальної поведінки особи з метою виявлення ознак прихованих мотивів, психологічного стану, рівня ризику та ймовірності вчинення правопорушення. Цей аналіз є

структурованим, емпірично підкріпленим процесом, який поєднує дані психології, кримінології та оперативно-розшукової діяльності.

Поведінкові індикатори поділяються на дві основні групи: вербальні індикатори: зміст і форма мовлення, швидкість відповідей, суперечності в поясненнях, використання шаблонних фраз, уникнення конкретних деталей, надмірна деталізація або, навпаки, надто стислі відповіді; невербальні індикатори: мікроекспресії обличчя, жести, поза тіла, зміна дихання, тремтіння рук, уникання або надмірний зоровий контакт, маніпуляції з предметами (тертя рук, торкання обличчя), зміна пози під час відповіді, а також інші фізіологічні реакції, які важко свідомо контролювати⁶⁵.

Особливе місце в арсеналі поведінкових індикаторів посідають мікроекспресії обличчя, започатковані П. Екманом. Це мимовільні, короткі, що тривають від 1/25 до 1/5 секунди, вирази обличчя, які відображають справжні емоції людини, навіть якщо вона намагається їх приховати або контролювати. Мікроекспресії майже неможливо повністю пригнічити, оскільки вони виникають автоматично в лімбічній системі мозку ще до того, як свідомість встигає сформувати «маски»⁶⁶.

П. Екман виділив сім універсальних базових емоцій, які мають чіткі мімічні прояви і є спільними для всіх культур (табл. 1).

Таблиця 1

Сім універсальних базових емоцій за П. Екманом

Емоція	Основні мікроекспресії (ключові ознаки)	Практичне значення в профайлінгу НПУ
Страх	Підняті брови, широко розкриті очі, натягнуті повіки	Виявлення прихованого страху під час перевірки документів
Гнів	Зсунуті брови, стиснуті губи, напружені щелепи	Ознака агресії або прихованого конфлікту
Відраза	Зморщений ніс, піднята верхня губа	Реакція на неприємну тему (наприклад, корупція)
Сум	Опущені куточки рота, опущені брови	Прихована депресія або травма
Здивування	Підняті брови, широко розкриті очі	Реакція на несподіване запитання
Радість	Посмішка з піднятими куточками рота, зморшки біля очей	Щира радість та фальшива посмішка
Презирство	Піднятий один куток рота, легке нахилення голови	Прихована зверхність або брехня

⁶⁵ Рудь Ю. В., Мартинова Т. О. Психологія профайлінгу : навч. посібник. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал»», 2018. 236 с. С. 134–136.

⁶⁶ Ekman P. Emotions revealed: Recognizing faces and feelings to improve communication and emotional life. New York : Times Books/Henry Holt and Co, 2003. 274 p. P. 15-23.

У практиці НПУ мікроекспресії аналізуються під час: перевірки документів і спілкування на вулиці; допитів і оперативних заходів; співбесід при прийомі на службу; внутрішніх перевірок. Крім цього, під час внутрішньої перевірки районних управлінь поліції профайлінг дозволить виявити стійку корупційну групу. Аналіз поведінки під час планових співбесід і оперативних заходів може продемонструвати характерні індикатори: невідповідність між спокійними вербальними відповідями («все за законом») та невербальними сигналами (часте торкання обличчя, уникання зору, тремтіння пальців при згадуванні конкретних прізвищ); надмірна деталізація в нейтральних питаннях і уникнення відповідей на ключові запитання; зміна пози тіла (закрита поза) при обговоренні тем, пов'язаних із «додатковими доходами». Завдяки своєчасному аналізу цих індикаторів внутрішня безпека НПУ зможе зібрати достатньо доказів і провести оперативні заходи та запобігти подальшому поширенню корупційної схеми.

Також за умови перевірки підозрілих осіб у громадських місцях поліцейські зможуть зафіксувати комплекс індикаторів: людина стоїть біля банкомату, але не проводить операцій, постійно оглядається, при появі патруля різко змінює напрямок руху. Невербальні сигнали (прискорене дихання, стиснуті кулаки, уникання зору) у поєднанні з суперечливими поясненнями часто свідчать про підготовку до крадіжки або грабежу.

Також патрульні можуть здійснювати аналіз поведінкових індикаторів для раннього виявлення осіб із підвищеним ризиком конфліктної поведінки. Типові сигнали: підвищена дратівливість при згадуванні певних тем, тремтіння рук при розмові про бойові дії, різка зміна настрою. Своєчасне реагування дозволяє направити людину на психологічну допомогу до вчинення правопорушення.

Вищезазначене дозволяє констатувати, що кримінологічний аналіз поведінкових індикаторів є потужним практичним інструментом, який поєднує наукові здобутки з реальними потребами поліції. Його системне застосування в умовах воєнного стану дозволяє НПУ не тільки ефективніше виявляти правопорушників, але й запобігати кримінальним правопорушенням, захищаючи громадську безпеку та зміцнюючи довіру громадян до правоохоронних органів.

4.2. Інформаційно-аналітичне та міжвідомче забезпечення профайлінгу у системі профілактики злочинності

Інформаційно-аналітичне забезпечення профайлінгу в діяльності Національної поліції України становить комплекс організаційних, інформаційних та технологічних заходів, спрямованих на збір, систематизацію, обробку й аналіз даних, необхідних для виявлення криміногенних ризиків та прогнозування протиправної поведінки. Його функціонування забезпечує формування обґрунтованих поведінкових характеристик осіб, оцінку потенційних загроз громадській безпеці та підвищення результативності превентивної діяльності правоохоронних органів.

Основні компоненти інформаційно-аналітичного забезпечення:

1. **Державні та відомчі бази даних:** Єдиний реєстр боржників, Єдиний реєстр досудових розслідувань, Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, банки даних Інтерполу та ін.;

2. **Спеціалізоване програмне забезпечення:** модулі кримінального аналізу, системи географічного профайлінгу, автоматизовані інструменти розпізнавання поведінкових патернів;

3. **Open Source Intelligence (OSINT)** – відкрита розвідка. Це один із найважливіших і найбільш доступних інструментів сучасного профайлінгу в НПУ⁶⁷.

OSINT – це збір, обробка та аналіз інформації з відкритих джерел (соціальні мережі, месенджери, новинні портали, геолокаційні дані, публічні реєстри, відео з камер спостереження, форуми тощо). У профайлінгу OSINT дозволяє швидко формувати первинний профіль особи або групи, виявляти зв'язки, мотивацію та ризики без проведення негласних заходів.

Переваги OSINT у практиці НПУ:

- швидкість отримання даних (від кількох хвилин до кількох годин);
- мінімальні правові ризики (інформація публічна);
- можливість роботи на відстані та в умовах обмеженого доступу;
- висока ефективність при розслідуванні воєнних злочинів, кіберзлочинності та корупційних схем.

⁶⁷ Биба Р. Ю. Поняття OSINT у сфері публічного порядку та безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Право.* 2025. Вип. 92. Ч. 3. С. 38–43. С. 39–40.

Найпоширенішими джерелами OSINT, що використовуються в НПУ, є:

- соціальні мережі (Facebook, Instagram, Telegram, TikTok, X);
- геолокаційні сервіси та карти (Google Maps, Mapy.cz, Bing);
- відкриті бази даних (реєстри судових рішень, ЄДРПОУ, ProZorro);
- відеоматеріали з відкритих камер (YouTube, Telegram-канали, місцеві ЗМІ);
- форумні та чат-спільноти (особливо в умовах воєнного стану).

Практичне застосування технологій OSINT у діяльності НПУ є важливою частиною інформаційно-аналітичного забезпечення профайлінгу. Використання відкритих джерел інформації дозволяє правоохоронним органам здійснювати збір та аналіз відомостей про осіб, їхні соціальні зв'язки, поведінкові особливості, цифрову активність та потенційні криміногенні ризики. У сучасних умовах OSINT активно використовується для формування поведінкових профілів, виявлення осіб, причетних до протиправної діяльності, а також для попередження кримінальних правопорушень і забезпечення публічної безпеки. У зв'язку з цим доцільно розглянути конкретні приклади застосування OSINT у профайлінгу НПУ.

1. Розслідування воєнних злочинів. Працівники НПУ та СБУ за допомогою OSINT формують профілі підозрюваних у коригуванні вогню, колабораціонізмі та фільтраційних заходах. Аналіз геолокації телефонів, публічних постів і фото/відео в соцмережах дозволяє встановити місце перебування особи, її зв'язки та мотивацію.

2. Протидія кіберзлочинності та шахрайству. Профайлінг цифрової поведінки дозволяє виявляти організаторів фейкових зборів для ЗСУ. Аналіз стилю спілкування, часу публікацій, IP-адрес і спільних контактів дає змогу побудувати повний профіль шахрайської групи ще до отримання нею коштів.

3. Запобігання корупційним схемам. Департамент внутрішньої безпеки НПУ використовують OSINT для аналізу публічних даних посадовців (соціальні мережі, декларації, фото з відпочинку). Виявлення невідповідностей між офіційними доходами та способом життя часто стає першим сигналом для подальшої перевірки.

4. Запобігання рецидивній злочинності. Після звільнення особи з місць позбавлення волі її активність у соцмережах, геолокація, контакти тощо аналізуються для прогнозування ризику рецидиву. Якщо особа активно спілкується з колишніми співучасниками або демонструє агресивну риторичку, це стає підставою для посиленого профілактичного супроводу.

Отже, інформаційно-аналітичне забезпечення, особливо з активним використанням OSINT, перетворює профайлінг на потужну аналітичну систему, інтегровану в усі рівні діяльності НПУ. У воєнний період саме цей компонент дозволяє поліції оперативно реагувати на нові загрози, формувати точні профілі та проводити ефективну превентивну роботу.

З іншого боку, ефективність застосування профайлінгу у діяльності НПУ значною мірою залежить від належної взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки та правоохоронної системи. У сучасних умовах профайлінг використовується не лише як внутрішній інструмент поліцейської діяльності, а й як комплексний механізм інформаційно-аналітичної взаємодії, що забезпечує координацію дій між різними органами державної влади у сфері профілактики та протидії злочинності.

Практична реалізація такого підходу передбачає обмін інформацією, проведення спільного аналізу криміногенних ризиків, координацію превентивних заходів та використання аналітичних матеріалів у межах міжвідомчої співпраці. До цієї діяльності можуть залучатися органи прокуратури, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, органи місцевого самоврядування, а також міжнародні правоохоронні структури. Поєднання оперативної, аналітичної та процесуальної інформації сприяє підвищенню точності поведінкового аналізу, своєчасному виявленню загроз та підвищенню ефективності заходів із запобігання правопорушенням.

Так, обмін аналітичними даними профайлінгу відбувається при розслідуванні кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, коригування вогню, колабораціонізму та кіберзагроз. Служба безпеки України надає дані OSINT та спеціальну розвідувальну інформацію, а НПУ – результати поведінкового та кримінологічного аналізу.

Також спільний профайлінг на державному кордоні відіграє ключову роль у протидії транскордонній злочинності. Завдяки застосуванню кримінально-психологічних, поведінкових та аналітичних методів профайлінгу прикордонні органи спільно з НПУ та іншими суб'єктами виявляють організовані контрабандні канали (зокрема, зброї, наркотиків, товарів подвійного призначення), факти торгівлі людьми, нелегальної міграції та переміщення осіб, які становлять загрозу національній безпеці (терористів, розвідників, членів злочинних угруповань). Водночас профайлінг на державному кордоні дозволяє не лише реагувати на окремі інциденти, а й завчасно ідентифікувати організовані протиправні схеми, аналізувати поведінкові маркери,

маршрути, логістику та зв'язки між особами. Це є особливо актуальним для України як транзитної держави, географічне положення якої активно використовується міжнародною організованою злочинністю.

НПУ активно співпрацює з Європолем, Інтерполом, ФБР США, німецьким ВКА тощо. Ця співпраця має стратегічне значення для обміну найкращими практиками у сфері кримінальної розвідки, впровадження європейських та міжнародних стандартів профайлінгу, а також гармонізації методик із вимогами ЄС. Завдяки спільним тренінгам, обміну даними та аналітичними інструментами НПУ підвищує ефективність запобігання транскордонним загрозам, посилює аналітичні можливості та наближає свої практики до стандартів провідних країн світу. Така міжвідомча та міжнародна співпраця значно підвищує якість профілів, зменшує дублювання функцій і дозволяє використовувати синергетичний ефект різних відомств.

На противагу цьому П. Ейнсворт зазначає, що ефективність кримінального профайлінгу не є безумовною, оскільки помилковий або недостатньо точний профіль може вводити поліцію в оману, дозволяючи правопорушнику певний час уникати викриття, що в окремих випадках може призвести до тяжких наслідків. Однак це не означає, що профайлінг слід повністю ігнорувати або відмовитися від його використання у правоохоронній діяльності. Навпаки, застосування профайлінгу повинно здійснюватися обережно та критично, оскільки отримані результати не завжди можуть повністю відповідати об'єктивній дійсності⁶⁸.

Підсумовуючи, зазначимо, що взаємодія НПУ з іншими суб'єктами профілактики злочинності перетворює профайлінг на потужний міжвідомчий інструмент. У воєнний період така діяльність є не лише ефективною, але й стратегічно важливою для забезпечення національної безпеки та успішної післявоєнної відбудови країни. Проте ефективність профайлінгу значною мірою залежить від точності зібраної інформації, професійної підготовки фахівців та правильності інтерпретації поведінкових особливостей. Саме тому використання профайлінгу повинно здійснюватися у поєднанні з іншими засобами кримінального аналізу та доказової діяльності.

⁶⁸ Ainsworth P. *Offender Profiling and Crime Analysis*. Portland : Willan, 2001. 208 p. P. 121-124.

Розділ 5. ОБМЕЖЕННЯ ТА РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ

5.1. Правові та етичні межі застосування профайлінгу у правоохоронній діяльності

Профайлінг у сучасній системі кримінологічної превенції є важливим засобом аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності, однак його застосування пов'язане з низкою правових та етичних аспектів, які потребують належного нормативного й практичного врегулювання. Одним із ключових ризиків є можливість формування дискримінаційного підходу під час здійснення поведінкового аналізу, коли окремі соціальні, етнічні, національні, расові чи релігійні характеристики особи необґрунтовано розглядаються як ознаки потенційної протиправної поведінки. Подібна практика може призводити до порушення принципів рівності та недискримінації, негативно впливати на забезпечення прав і свобод людини, а також знижувати рівень суспільної довіри до правоохоронних органів і ефективність реалізації заходів із запобігання злочинності.

Міжнародний досвід свідчить, що дискримінаційний профайлінг часто виникає тоді, коли об'єктивні поведінкові індикатори підміняються стереотипами. Найяскравішим прикладом є практика расового профайлінгу в США (Driving While Black або Walking While Black), коли представників афроамериканської та латиноамериканської спільнот системно зупиняли та перевіряли лише на підставі расової ознаки⁶⁹. Дослідження засвідчили, що така практика не лише не підвищувала рівень безпеки, але й призводила до масових необґрунтованих арештів, зростання соціальної напруженості та численних судових позовів проти поліції.

Європейський Союз займає жорстку позицію щодо недопущення дискримінаційного профайлінгу. У рекомендаціях Ради Європи, Директиві Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 року про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження та практиці Європейського суду з прав людини

⁶⁹ Harris D. A. Driving While Black: Racial Profiling on our Nation's Highways. An American Civil Liberties Special Report (June 1999). *ACLU*. URL : <https://www.aclu.org/publications/driving-while-black-racial-profiling-our-nations-highways>.

(далі – ЄСПЛ) чітко зазначається, що профайлінг може застосовуватися лише на основі об'єктивних, обґрунтованих і пропорційних критеріїв⁷⁰. Будь-яке використання етнічної, національної, расової або релігійної ознаки як самостійної підстави для перевірки визнається дискримінацією та порушенням ст. 14 Європейської конвенції з прав людини⁷¹.

В Україні питання недопущення дискримінаційного профайлінгу має особливе значення з огляду на багатонаціональний склад населення, наявність значної кількості внутрішньо переміщених осіб, воєнний стан і ризик маніпуляцій національним питанням. Стаття 24 Конституція України⁷², Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»⁷³ та ратифіковані міжнародні договори встановлюють чітку заборону на будь-які форми дискримінації.

У практиці НПУ заборонено використовувати етнічну, національну, мовну чи регіональну ознаку як самостійний критерій профайлінгу. Профайлінг може ґрунтуватися лише на: об'єктивних поведінкових індикаторах (мікроекспресії, неконгруентність вербальної та невербальної поведінки); ситуаційних чинниках (невідповідність поведінки місцю, часу та обставинам); аналітичних даних (статистичні моделі ризику)⁷⁴.

Для запобігання дискримінаційним практикам в НПУ запроваджено: обов'язкові тренінги з етики профайлінгу та антидискримінаційного підходу для патрульних і превентивних підрозділів; фіксацію обґрунтування кожного випадку застосування профайлінгу; механізми внутрішнього та громадського контролю (скарги громадян, моніторинг громадських організацій). Особливої уваги потребує недопущення стигматизації таких груп, як внутрішньо переміщені особи, ветерани бойових дій, ромська спільнота та іноземні громадяни. У воєнний період будь-яке упереджене ставлення до цих

⁷⁰ Директива Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 року про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65#Text.

⁷¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

⁷² Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

⁷³ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

⁷⁴ Белоусов Ю. Л. Проблематика етнічного профайлінга в діяльності правоохоронних органів. *Права людини в Україні*. URL : <http://khpg.org/index.php?id=1256202516>.

категорій може призвести до серйозних соціальних наслідків і підірвати суспільну злагоду.

Наведене дозволяє констатувати, що недопущення дискримінаційного профайлінгу є не лише юридичною вимогою, але й етичним імперативом. Для НПУ дотримання цих стандартів є запорукою збереження легітимності профайлінгу як ефективного інструменту превенції, а також підтримання високого рівня довіри громадян до правоохоронної системи в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови.

Кримінологічний аналіз особи у межах застосування профайлінгу пов'язаний із дослідженням поведінкових, психологічних та соціальних характеристик особи, що зумовлює необхідність дотримання чітко визначених етичних і правових меж. Проведення такого аналізу потребує забезпечення поваги до прав і свобод людини, недопущення необґрунтованого втручання у приватне життя та дотримання принципів законності, об'єктивності й професійної етики. У зв'язку з цим використання профайлінгу у правоохоронній діяльності повинно здійснюватися виключно в межах законодавства та з урахуванням необхідності запобігання можливим зловживанням під час здійснення поведінкового аналізу особи.

Головними етичними принципами кримінологічного аналізу особи є:

1. Повага до гідності та приватного життя – людина не може розглядатися лише як носій ризику;

2. Пропорційність – обсяг і глибина аналізу повинні відповідати реальній загрозі;

3. Конфіденційність – отримані психологічні та особистісні дані не можуть використовуватися поза законною метою;

4. Недопущення стигматизації – профіль не повинен призводити до ярликів і довічного упередженого ставлення;

5. Наукова обґрунтованість і прозорість – висновки повинні базуватися на перевірених методах, а не на суб'єктивних припущеннях.

Практика застосування профайлінгу у правоохоронній діяльності свідчить про наявність низки етичних ризиків, пов'язаних із використанням методів поведінкового та психологічного аналізу особи. Зазначені ризики виникають переважно у процесі збору, обробки та використання персональної інформації, оцінки психологічних характеристик, а також під час прийняття рішень на підставі поведінкових індикаторів. Недотримання згаданих принципів може призводити до порушення права на приватність, дискримінаційних проявів та інших негативних наслідків як для особи, так і для авторитету правоохоронних органів. У зв'язку з цим доцільно розглянути найбільш

поширені етичні ризики, що виникають у практиці застосування профайлінгу.

Під час профайлінгу часто використовуються результати психологічного тестування, бесід і спостереження. У практиці НПУ можливі випадки, коли психологічні висновки, отримані в межах кадрового профайлінгу чи профілактичної роботи, несанкціоновано передаються іншим підрозділам або використовуються для прийняття кадрових рішень без згоди особи. Це порушує право на захист персональних даних і може призвести до дискримінації на робочому місці.

Аналіз особистих повідомлень у соцмережах, геолокацій, фото- та відеоматеріалів без достатніх правових підстав може виходити за межі законної мети. Особливо чутливим це є щодо ветеранів бойових дій та внутрішньо переміщених осіб, чиї психологічні травми не повинні ставати предметом оперативного інтересу без крайньої необхідності. Водночас, якщо особу один раз віднесли до «групи підвищеного ризику», це може призвести до посиленого контролю, частіших перевірок і, як наслідок, до додаткового психологічного тиску. У деяких випадках таке ставлення провокує саме ту поведінку, якої намагалися уникнути (ефект самовиконуюваного пророцтва).

Згідно зі ст. 32 Конституції України⁷⁵, Законом України «Про захист персональних даних»⁷⁶ та Кримінальним процесуальним кодексом України⁷⁷ будь-яке збирання, обробка та використання інформації про особу повинно здійснюватися виключно на підставі закону, з дотриманням принципу необхідності та пропорційності. Зважаючи на наведене, НПУ зобов'язана: отримувати згоду особи на психологічне тестування (крім випадків, прямо передбачених законом); фіксувати підстави та обсяг профілювання; забезпечувати захист отриманих даних від несанкціонованого доступу; проводити регулярний етичний аудит застосування профайлінгу. При цьому під час воєнного стану етичні межі набувають особливого значення. Аналіз психологічного стану ветеранів, демобілізованих військовослужбовців чи внутрішньо переміщених осіб повинен здійснюватися виключно з метою надання допомоги, а не для позначення їх як потенційно небезпечних.

⁷⁵ Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

⁷⁶ Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

⁷⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Таким чином, етичні межі здійснення профайлінгу є не формальністю, а необхідною умовою легітимності та ефективності профайлінгу. Для НПУ дотримання цих меж гарантує баланс між забезпеченням безпеки суспільства та захистом гідності та прав кожної людини. Порухення цього балансу не лише суперечить європейським цінностям, до яких прагне Україна, але й може завдати непоправної шкоди довірі громадян до правоохоронної системи.

5.2. Проблеми та ризики практичного застосування кримінологічного профайлінгу

Однією з найсерйозніших загроз ефективності профайлінгу є типові методологічні та когнітивні помилки, які можуть призвести до неправильних висновків, необґрунтованих підозр і навіть порушення прав людини. Найпоширенішою та найбільш небезпечною з-поміж них є стереотипізація – автоматичне перенесення спрощених уявлень про певну соціальну, етнічну, вікову чи поведінкову групу на конкретну особу. Стереотипізація виникає через когнітивні упередження, брак повної інформації та тиск часу, що є особливо характерним для оперативної роботи⁷⁸.

Класичним прикладом такої помилки є справа «Сина Сема» (David Berkowitz, Нью-Йорк, 1976–1977). Початковий профіль ФБР описував правопорушника як «самотнього, соціально нездатного чоловіка, ймовірно, з психічними розладами, який живе один і ненавидить суспільство». Насправді Берковіц був звичайним на вигляд молодим чоловіком, який проживав із прийомними батьками, працював і не викликав підозр у оточення. Через стереотипне уявлення про «типового серійного вбивцю» поліція тривалий час ігнорувала реальні докази і витратила значні ресурси на пошук «невидимки», якого не існувало. Цей кейс є прикладом того, як упередження можуть призводити до упущення справжнього правопорушника та необґрунтованих підозр щодо невинних осіб⁷⁹.

⁷⁸ Окнова А. С. Чи впливає креативність на здатність особистості до адаптації? *Досягнення сучасної психологічної науки та практики : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених : тези доп.* (м. Вінниця, 26 бер. 2020 р.). Вінниця, 2020. С. 79–82. URL : <https://jamp.donnu.edu.ua/article/view/7887>. С. 80-81.

⁷⁹ Douglas J. E., Olshaker M. *Mindhunter: Inside the FBI's Elite Serial Crime Unit*. New York : Simon & Schuster, 1995. 384 p. P. 132.

Стереотипізація в профайлінгу є проявом системних когнітивних викривлень. За даними метааналізів, найчастіше зустрічаються:

1. Підтверджувальне упередження (confirmation bias) – слідчий шукає лише ті факти, які підтверджують уже сформований профіль;
2. Якірне упередження (anchoring bias) – перший отриманий індикатор (наприклад, зовнішність) «якорить» весь подальший аналіз;
3. Стереотипне мислення – перенесення статистичних тенденцій на конкретну особу без урахування індивідуального контексту.

Наслідки таких помилок є багатоплановими: від втрати часу та ресурсів до необґрунтованих арештів, стигматизації цілих соціальних груп і зниження довіри суспільства до поліції.

В Україні ризик стереотипізації особливо високий через воєнні реалії. Типовими помилками стають:

- автоматичне віднесення внутрішньо переміщених осіб з південних і східних регіонів до «групи ризику»;
- упереджене ставлення до ветеранів бойових дій як до «потенційно небезпечних» через ПТСР;
- стигматизація певних національних меншин або іноземців під час перевірки на блокпостах.

Такі упередження можуть призводити до надмірного контролю, необґрунтованих перевірок і соціальної напруженості. Автори І. Шинкаренко, Г. Спіцина та Т. Подзолкова переконані, що однією з умов моральної легітимності використання профайлінгу є детальна його регламентація у законодавчих та нормативних актах, що на сьогодні здійснено не повністю. Використання спеціальних знань під час профайлінгу повинно зачіпати права людини, громадянина, ґрунтуючись на чинному законодавстві, принципах чесності й законності. Посадова чи будь-яка особа, здійснюючи профілювання та застосовуючи при цьому спеціальні знання та навички щодо потенційно небезпечної особи чи будь-якої особи загалом, повинна чітко розуміти межі дозволеного. Тож ефективність протидії злочинності залежить від реалізації інноваційних технологій у науково-дослідному процесі і, як наслідок, формування ефективної організаційно-тактичної моделі профайлінгу під час забезпечення конкретних об'єктів, попередження, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень на ґрунті стандартів ЄСПЛ щодо забезпечення прав і свобод людини⁸⁰.

⁸⁰ Шинкаренко І., Спіцина Г., Подзолкова Т. Моральні та правові виклики щодо використання профайлінгу в протидії злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спец. вип. № 2. С. 298–306. С. 301-303. URL : <https://er.dpuvs.edu.ua/bitstream/123456789/9122/1/42.pdf>.

Із наведеного вбачається, що однією з найскладніших етичних і правових проблем застосування профайлінгу є необхідність постійного підтримання балансу між суспільною безпекою та фундаментальними правами і свободами людини. Профайлінг за своєю сутністю є інструментом, який обмежує сферу приватного життя, збирає та аналізує персональні дані, а іноді й прогнозує потенційно небезпечну поведінку. Тому його використання завжди створює певні ризики щодо визначення меж дозволеного, аби не відбулося порушень принципів гідності, приватності та презумпції невинуватості.

Конфлікт виникає внаслідок зіткнення протилежних ціннісних орієнтацій, інтересів, потреб або правових пріоритетів між окремими особами, соціальними групами чи інституціями.

1. Безпека вимагає раннього виявлення ризиків, проактивного втручання та використання всіх доступних даних.

2. Права людини потребують мінімального втручання, пропорційності, обґрунтованості та захисту від надмірного контролю держави.

Таким чином, помилки профайлінгу, насамперед стереотипізація, є не технічною, а системною проблемою, що потребує постійного контролю, навчання персоналу та чітких етичних стандартів. Для НПУ в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови уникнення цих помилок є не лише етичною вимогою, але й запорукою ефективності профайлінгу як інструменту забезпечення громадської безпеки. У цьому контексті забезпечення балансу між безпекою та правами людини є першочерговим завданням профайлінгу. Лише за умови чітких етичних і правових меж профайлінг може залишатися легітимним і суспільно корисним інструментом.

ВИСНОВКИ

Профайлінг у діяльності НПУ є сучасним міждисциплінарним інструментом кримінологічної превенції, що поєднує теоретичні здобутки кримінології, юридичної психології, криміналістики та інформаційно-аналітичних технологій. Проведене дослідження підтверджує, що профайлінг виходить за межі традиційного «психологічного портретування» і перетворюється на комплексну систему аналізу поведінки, мотивації, криміногенних факторів та віктимологічних ризиків, яка дозволяє не лише розкривати вчинені кримінальні правопорушення, але й ефективно запобігати їм на ранніх стадіях.

Узагальнюючи результати роботи, можна виділити кілька ключових положень.

По-перше, профайлінг органічно інтегрується в систему кримінологічних знань як самостійний методологічний напрям, що поєднує дедуктивний та індуктивний підходи, емпіричний аналіз місця злочину та статистичне моделювання. Він реалізує класичне вчення про особу, яка вчиняє кримінальні правопорушення, дозволяючи систематизувати криміногенні риси, мотиваційні механізми та девіантні установки. У воєнний період профайлінг набуває додаткової актуальності, оскільки дає змогу враховувати нові криміногенні фактори – посттравматичний стресовий розлад, доступність зброї, економічну дестабілізацію та гібридні загрози.

По-друге, кримінологічний профіль особи правопорушника є динамічною конструкцією, що охоплює соціально-демографічні, соціально-психологічні, мотиваційні та поведінкові характеристики. У сучасних українських реаліях особливого значення набувають «травматично-воєнний», «ситуаційно-криміногенний» та «кіберзлочинний» типи, що вимагають адаптації класичних типологій (організований/дезорганізований) до національного контексту.

По-третє, профайлінг демонструє високий потенціал у кримінологічній превенції. Він ефективно працює на етапах раннього виявлення ризиків, запобігання рецидивній злочинності, зниження віктимності та протидії груповій і організованій злочинності. Практичне застосування в підрозділах НПУ підтверджує, що системне використання профайлінгу дозволяє перейти від реактивної до проактивної моделі поліцейської діяльності, оптимізувати ресурси та підвищити рівень громадської безпеки.

По-четверте, інформаційно-аналітичне забезпечення, зокрема Open Source Intelligence (OSINT), є критичним чинником успіху профайлінгу. Інтеграція державних баз даних, статистичних моделей і відкритих джерел дає змогу формувати точні профілі, виявляти зв'язки та прогнозувати ризики в реальному часі.

Водночас дослідження засвідчило наявність суттєвих обмежень і ризиків. Найважливішими з них є дискримінаційний профайлінг, стереотипізація, порушення конфіденційності та порушення балансу між безпекою та правами людини. Європейський досвід (Австрія, Німеччина, Велика Британія) та рекомендації Ради Європи підкреслюють необхідність жорсткого дотримання принципів пропорційності, наукової валідності та незалежного аудиту. Для України в умовах воєнного стану це означає потребу в подальшому удосконаленні нормативної бази, обов'язковому етичному навчанні персоналу та створенні механізмів контролю.

Отже, профайлінг є перспективним і ефективним інструментом підвищення якості правоохоронної діяльності Національної поліції України. Його системне впровадження сприятиме не лише підвищенню ефективності розслідування та профілактики злочинів, але й формуванню сучасної, проактивної та правозахисної моделі поліції, яка відповідає європейським стандартам і викликам воєнного часу.

Подальший розвиток профайлінгу в Україні повинен здійснюватися за такими напрямками: удосконалення методологічної бази та впровадження стандартів evidence-based profiling; розширення інформаційно-аналітичного забезпечення з акцентом на OSINT та штучний інтелект; посилення міжвідомчої та міжнародної співпраці; постійне підвищення кваліфікації працівників поліції в сфері етики та когнітивних упереджень. Реалізація цих завдань сприятиме, з одного боку, зниженню рівня злочинності, а з іншого – зміцненню довіри суспільства до правоохоронних органів та забезпеченню стабільності й безпеки української держави в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови.

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗРАЗКИ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ПРОФІЛІВ

Нижче наведено узагальнені зразки кримінологічних профілів, розроблені на основі практики Національної поліції України (2023–2025 рр.) з урахуванням воєнного стану. Профілі мають ілюстративний характер і можуть бути адаптовані під конкретну оперативну ситуацію.

Зразок 1. Кримінологічний профіль злочинця-рецидивіста (травматично-воєнний тип)

Тип: травматично-воєнний рецидивіст (високий ризик рецидиву).

Стать: чоловіча.

Вік: 32–44 роки.

Соціально-демографічні ознаки:

- громадянин України, часто з прифронтових або деокупованих регіонів;
- без постійного місця роботи або з нестабільним доходом;
- досвід участі в бойових діях (ЗСУ, територіальна оборона) або перебування в окупації.

Психологічні характеристики:

- симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР): гіперпильність, спалахи гніву, кошмари;
- підвищена імпульсивність і низький самоконтроль;
- знижена емпатія, зовнішній локус контролю («все залежить від обставин»);
- хронічна тривожність або депресивні стани.

Мотиваційна сфера:

- агресивно-помстлива або корисливо-насильницька мотивація;
- потреба в контролі та психологічній розрядці через насильство;
- компенсація відчуття втрати (майна, здоров'я, соціального статусу).

Криміногенні фактори:

- попередні судимості (2 і більше);
- алкоголізація або вживання психоактивних речовин;
- повернення до кримінального оточення;
- доступність зброї та боєприпасів;
- соціальна дезадаптація після демобілізації.

Поведінкові індикатори:

- неконгруентність вербальної та невербальної поведінки;
- різка зміна настрою при згадуванні бойових дій;
- підвищена агресивність у конфліктних ситуаціях;
- активність у соцмережах із агресивною риторикою.

Рекомендації для превенції:

- направлення на комплексну психологічну реабілітацію;
- соціальна допомога;
- адміністративний нагляд протягом 6–12 місяців після звільнення;
- заборона на зберігання та носіння зброї.

Зразок 2. Віктимологічний профіль потенційної жертви (воєнний період)

Тип: високий рівень віктимності (жінка з дітьми).

Вік: 25–42 роки.

Соціально-демографічні ознаки:

- внутрішньо переміщена особа з окупованих або прифронтових територій;
- має одну дитину або кількох неповнолітніх дітей;
- економічна залежність, відсутність постійного доходу;
- проживання в тимчасовому прихистку або орендованому житлі.

Психологічні характеристики:

- ознаки посттравматичного стресу (тривожність, довірливість до «допомоги»);
- низька цифрова грамотність або надмірна активність у соціальних мережах;
- соціальна ізоляція, відсутність надійної підтримки.

Ситуаційні фактори ризику:

- пошук роботи або житла через сумнівні оголошення;
- активне використання телеграм-каналів і груп «допомоги»;
- необережне розголошення персональних даних.

Потенційні загрози:

- торгівля людьми (трудова або сексуальна експлуатація);
- шахрайство з фейковими зборами;
- домашнє та сексуальне насильство.

Рекомендації для зниження віктимності:

- цільові інформаційні кампанії в місцях компактного проживання ВПО;
- консультації з безпечної поведінки в інтернеті;

- мобільні групи психологічної підтримки;
- посилений патруль у районах із високою концентрацією ВПО.

Зразок 3. Груповий профіль організованої злочинної групи (контрабанда)

Тип групи: організована злочинна група (середній рівень організації).

Склад: 5–12 осіб.

Лідер: чоловік 38–52 років, досвід довоєнної кримінальної діяльності або корупційних схем, високий рівень організованості.

Виконавці: чоловіки 25–40 років, часто з бойовим досвідом, матеріальна мотивація.

«Покровитель»: посадова особа з доступом до адміністративного ресурсу (митниця, прикордонна служба, поліція).

Мотивація групи: корислива (основна) + виживання в умовах війни.

Криміногенні фактори: корупційні зв'язки, доступ до транспортних схем, слабкий контроль на кордоні.

Поведінкові патерни: закриті комунікації в соціальній мережі «Телеграм», використання «прокладок», швидка зміна маршрутів при виявленні ризику.

Рекомендації:

- формування міжвідомчої робочої групи;
- використання OSINT і геолокаційного аналізу;
- проведення комплексних оперативних заходів із акцентом на «покровителів».

АЛГОРИТМ ПОБУДОВИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ОСОБИ ПРАВОПОРУШНИКА

Нижче наведено структурований практичний алгоритм побудови профілю, адаптований для використання в діяльності Національної поліції України, з урахуванням воєнного стану та сучасних інформаційних можливостей.

Алгоритм побудови профілю особи правопорушника (етапний підхід)

Етап 1. Підготовчий (збір первинної інформації).

1. Визначення мети профілювання (розслідування, превенція, кадровий аналіз, віктимологічний аналіз);
2. Збір доступних даних:
 - матеріали місця події (фото, відео, сліди);
 - дані з ЄРДР, баз МВС, Інтерполу;
 - OSINT (соціальні мережі, геолокація, публічні реєстри);
 - свідчення, оперативна інформація;
3. Фіксація обмежень (конфіденційність, етичні норми, пропорційність).

Етап 2. Аналіз ключових компонентів профілю.

4. Соціально-демографічний блок:
 - стать, вік, освіта, соціальний статус, місце проживання, сімейний стан, рід занять;
 - у воєнний період – додаткові маркери: досвід бойових дій, статус ВПО, наявність травм;
5. Соціально-психологічний блок:
 - риси особистості (агресивність, імпульсивність, емпатія, нарцисизм);
 - мікроекспресії та невербальні індикатори (за системою П. Екмана);
 - когнітивні спотворення (мінімізація провини, зовнішній локус контролю);
6. Мотиваційний блок:
 - основний мотив (корисливий, сексуально-агресивний, помстливий, травматично-воєнний тощо);

- фонові явища;
- 7. Поведінковий блок:
 - modus operandi (спосіб вчинення);
 - Signature Behaviors (ритуальні дії, що задовольняють психологічні потреби);
 - постзлочинна поведінка (маскування, повернення на місце злочину, контакти з жертвою);
- 8. Ситуаційний блок:
 - умови, що полегшують або провокують злочин (доступність зброї, слабкий контроль, хаос воєнного часу).

Етап 3. Типологізація та інтеграція даних.

- 9. Віднесення до одного з типів (або комбінації типів):
 - ситуаційно-криміногенний;
 - рецидивіст із антисоціальною орієнтацією;
 - сексуально-агресивний;
 - травматично-воєнний (ветеранський);
 - ідеологічний/колабораціоністський;
 - кіберзлочинний (гібридний);
- 10. Порівняння з існуючими базами даних (ViCLAS-подібні модулі, бази серійних злочинів).

Етап 4. Формування профілю та рекомендацій.

- 11. Складання інтегрованого профілю (структурований документ):
 - загальна характеристика;
 - ймовірні демографічні та психологічні риси;
 - мотивація та криміногенні фактори;
 - прогнозована поведінка;
 - ступінь ризику (низький/середній/високий);
- 12. Розробка рекомендацій:
 - для розслідування (тактика допиту, оперативні заходи);
 - для превенції (індивідуальні профілактичні програми);
 - для суду (оцінка суспільної небезпечності).

Етап 5. Перевірка та контроль.

- 13. Перевірка профілю на упередження (confirmation bias, стереотипізація);
- 14. Незалежний внутрішній аудит (якщо є можливість – міжвідомчий);

15. Оновлення профілю при надходженні нової інформації.

Практичні рекомендації для працівників НПУ.

Завжди фіксуйте підстави застосування профайлінгу.

У воєнний період обов'язково враховуйте фактор ПТСР у ветеранів та ВПО.

При роботі з групами спочатку сформуєте профіль організатора, потім – виконавців.

Регулярно проходите навчання з етики профайлінгу та розпізнавання когнітивних упереджень.

Цей алгоритм є універсальним і може бути адаптований як для розслідування окремого кримінального правопорушення, так і для стратегічного кримінального аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александренко О. В., Веселовська Н. О. Кримінологічна характеристика злочинів неповнолітніх. *Молодий вчений*. 2014. № 4 (07) (2). С. 28–30.
2. Белоусов Ю. Л. Проблематика етнічного профайлінга в діяльності правоохоронних органів. *Права людини в Україні*. URL : <http://khp.org/index.php?id=1256202516>.
3. Биба Р. Ю. Поняття OSINT у сфері публічного порядку та безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Вип. 92. С. 38–43.
4. Білецький В. О., Матняк В. М. Профайлінг як превентивна технологія у запобіганні злочинам на державному кордоні України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 531–533. URL : https://www.lsej.org.ua/10_2023/129.pdf.
5. Гаман І. Сучасний стан наукових розвідок психологічного портретування (профайлінгу) як психодіагностичного інструментарію. *Юридична психологія*. 2023. Вип. 32 (1). С. 93–100.
6. Гарькавець С. О. Психологічні основи віктимології : навч-метод. посібник. Київ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. 170 с.
7. Директива Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 року про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65#Тех.
8. Діса О. В., Шинкаренко І. О. Психологія девіантної поведінки : навч. посібник. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 77 с.
9. Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій. *Юридична психологія*. 2017. № 2. С. 165–175.
10. Дідковська-Бідюк М. В. Психолого-правові засади використання профайлінгу в діяльності Національної поліції : дис. ... д-ра філос. в галузі психології : 053. Київ, 2021. 189 с.
11. Дмитрик Ю. І., Кондратюк О. В. Профайлінг у діяльності оперативних підрозділів. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3 (13). С. 95–100.
12. Дручек О. В. Профайлінг як метод забезпечення державної безпеки та громадського порядку: проблеми застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 1. Т. 2. С. 132–136.

13. Зачек О. І., Дмитрик Ю. І. Застосування профайлінгу для протидії кіберзлочинності. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 4 (10). С. 94–100.

14. Зінченко Д. А. Загальна характеристика психології злочину: мотивація та профілактика правопорушень. *Психологічні читання : зб. матеріалів ІХ наук.-практ. конф. молодих вчених* (м. Харків, 01 груд. 2023 р.). Харків, 2023. С. 83–85.

15. Катеринюк Л. О. Кримінологічний профайлінг у діяльності Федерального бюро розслідувань: Ефективний метод розслідування злочинів чи наукова фікція? *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 316–321.

16. Клименко О. І. Використання методу профайлінгу у протидії злочинності. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 125. С. 200–205.

17. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

18. Корольов В. О. Застосування профайлінгу на державному кордоні України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 327–330.

19. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

20. Лазаренко А. М., Максименко М. І. Кримінологічне профілювання як методика запобігання самовільному залишенню військової частини та місця служби. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. № 2. С. 854–858. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/127.pdf>.

21. Мартенко О. Л. Основні елементи механізму злочинної поведінки. *Юридична психологія та педагогіка*. 2014. № 1. С. 41–51.

22. Окнова А. С. Чи впливає креативність на здатність особистості до адаптації? *Досягнення сучасної психологічної науки та практики : матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених : тези доп.* (м. Вінниця, 26 бер. 2020 р.). Вінниця, 2020. С. 79–82. URL : <https://jamp.donnu.edu.ua/article/view/7887>.

23. Подільчак О. М. Кримінологічний профайлінг – реалізація вчення про особу злочинця. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 154–157.

24. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

25. Про затвердження Положення про Департамент кримінального аналізу Національної поліції України : наказ Національної поліції

України від 29.12.2019 № 1354. URL : <https://npu.gov.ua/pro-policiju/struktura-nacionalnoyi-policiji/departament-kriminalnogo-analizu>.

26. Про затвердження Стратегії розвитку прокуратури на 2025–2028 роки : наказ Офісу Генерального прокурора від 08.10.2025 р. № 322. URL : <https://data.gov.ua/dataset/59cef317-2fc6-4f50-9915-fba3264d5783/resource/48c8aca3-88f0-4e22-84ae-a261e221aed8>.

27. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

28. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

29. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text>.

30. Регламент Ради (ЄС) № 2017/1939 від 12 жовтня 2017 року про імплементацію посиленої співпраці стосовно створення Європейської прокуратури. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/uk-sk/984_025-17/ed20171012#n23.

31. Руль Ю. В., Мартинова Т. О. Психологія профайлінгу : навч. посібник. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал»», 2018. 236 с.

32. Севрук В. Г. Класифікація організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2020. № 46. С. 179–191.

33. Смутчак З. В. Кадровий профайлінг як технологія управління персоналом. *Вісник післядипломної освіти. Серія : Соціальні та поведінкові науки*. 2021. Вип. 17. С. 103–116.

34. Телійчук В. Г., Зінченко С. С. Щодо застосування профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. С. 184–193. URL : <http://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.12.25>.

35. Федчун Н. О., Аркуша Л. І. Основи профайлінгу : навч.-метод. посібник. Одеса : Юридична література, 2023. 56 с.

36. Шинкаренко І., Спіцина Г., Подзолкова Т. Моральні та правові виклики щодо використання профайлінгу в протидії злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спец. вип. № 2. С. 298–306. URL : <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/9122/1/42.pdf>.

37. Ainsworth P. *Offender Profiling and Crime Analysis*. Portland : Willan, 2001. 208 p.
38. Boston marathon bombing. *History*. URL : <http://www.history.com/topics/boston-marathon-bombings>.
39. Brussel J. A. *Casebook of a crime psychiatrist*. Bernard Geis Associates, 1968. 212 p.
40. Canter D. *Criminal Shadows*. London : Harper Collins, 1995. 412 p.
41. Canter D., Youngs D. *Investigative psychology: Offender profiling and the analysis of criminal action*. John Wiley & Sons Ltd, 2009. 496 p.
42. Collins P. I., Johnson G. F., Choy A., Davidson K. T., MacKay R. E. Advances in violent crime analysis and law enforcement: The Canadian Violent Crime Linkage Analysis System. *Journal of Government Information*. 1998. No. 25. P. 277–284.
43. Douglas J. E., Olshaker M. *Mindhunter: Inside the FBI's elite serial crime unit*. Simon & Schuster, 1995. 384 p.
44. Douglas J. E., Ressler R. K., Burgess A. W., Hartman C. R. Criminal profiling from crime scene analysis. *Behavioral Sciences & the Law*. 1986. No. 4 (4). P. 401–421.
45. Ekman P. *Emotions revealed: Recognizing faces and feelings to improve communication and emotional life*. New York : Times Books/Henry Holt and Co, 2003. 274 p.
46. Fox J. A., Levin J. Extreme killing: Understanding serial and mass murder. *JSTOR*. 2007. No. 41 (1). P. 174–176. URL : <https://www.jstor.org/stable/42856971>.
47. Harris D. A. Driving While Black: Racial Profiling on our Nation's Highways. An American Civil Liberties Special Report (June 1999). *ACLU*. URL : <https://www.aclu.org/publications/driving-while-black-racial-profiling-our-nations-highways>.
48. Hoffmann J., Musolff C. *Fallanalyse und Täterprofil: Geschichte, Methoden und Erkenntnisse einer jungen Disziplin*. Wiesbaden : Bundeskriminalamt, 2000. 309 s.
49. How We Investigate. *FBI*. URL : <https://www.fbi.gov/how-we-investigate/behavioral-analysis>.
50. Jackson J. L., Bekerian D. A. *Offender profiling: Theory, research and practice*. John Wiley & Sons Inc. 1997. 255 p.
51. Katherine Ramsland. *Wikipedia*. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Katherine_Ramsland.
52. Khoshnood A., Fritz M. V. Offender Characteristics: A Study of 23 Violent Offenders in Sweden. *Deviant Behavior*. 2017. No. 38 (2). P. 141–153. DOI : 10.1080/01639625.2016.1196957.
53. Mary Ellen O'Toole, Ph.D. URL : <https://maryellenotoole.com/>.

54. McCrary G. цит. за: Bonn S. The Birth of Modern Day Criminal Profiling // Psychology Today. 2015. May 26. URL : <https://www.psychologytoday.com/us/blog/wicked-deeds/201505/the-birth-modern-day-criminal-profiling>.
55. Muller T. Criminal psychology in crime scene analysis / ed. by L. Jakubowicz, A. Schahbasi ; trans. E. Frank-Grossebner. Vienna : Federal Police, 1964. 62 p.
56. Müller T. Bestie Mensch: Tarnung-Lüge-Strategie. Ecowin Verlag, 2004. 254 s.
57. Practical Guide to Intelligence-Led Policing / New Jersey State Police, Center for Policing Terrorism at the Manhattan Institute. New York, 2006. 37 p. URL : https://ncirc.bja.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh326/files/media/document/NJSP_Guide_to_Intelligence_Led_Policing_0.pdf.
58. Ressler R. K., Burgess A. W., Douglas J. E. Sexual homicide: Patterns and motives. Lexington : Lexington Books/D. C. Heath and Com., 1988. 234 p.
59. Ressler R. K., Burgess A. W., Douglas J. E., Hartman C. R., D'Agostino R. B. Sexual killers and their victims: Identifying patterns through crime scene analysis. *Journal of Interpersonal Violence*. 1986. No. 1. P. 288–308.
60. Serial Killers. Part 2: The Birth of Behavioral Analysis in the FBI. *FBI*. URL : https://www.fbi.gov/news/stories/serial-killers-part-2-the-birth-of-behavioral-analysis-in-the-fbi?utm_source=chatgpt.com.
61. Turvey B. E. Criminal profiling: An introduction to behavioral evidence analysis. Academic Press, 2011. 728 p.
62. VICAP. Select the images to display more information. *FBI*. URL : <https://www.fbi.gov/wanted/vicap>.

Для нотаток

Навчальне видання

ПРОФАЙЛІНГ У ДІЯЛЬНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Методичні рекомендації

Колектив авторів

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Редактор *О. Ю. Чижевська*

Підп. до друку 29.05.2026. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Папір – офісний.
Гарнітура – Times New Roman. Ум.-друк. арк. 3,95. Обл.-вид. арк. 4,25.
Наклад – 10 прим. Зам. № 04/26-мр

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, т. (056) 370-96-59.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 8112 від 13.06.2024 р.